

SƏDNİK PAŞA PİRSULTANLI

AZƏRBAYCAN

AĞIZ ƏDƏBİYYATINDA

TƏMSİLLƏR

BAKI-2012

Toplayanı, tərtib edəni və ön sözün müəllifi:
Sədnik Paşa Pirsultanlı,
filologiya elmləri doktoru, professor.

Redaktor: Sahibə Paşayeva
AMEA Folklor İnstitutunun elmi əməkdaşı.

Sədnik Paşa Pirsultanlı (Paşayev).

Azərbaycan yazılı ədəbiyyatında N.Gəncəvi, A.Bakıxanov, Q.Zakir, S.Ə.Şirvani, M.Ə.Sabir və başqaları xalqdan təmsilləri alaraq nəzmə çəkmişlər və hər təmsilin sonunda özlərinin şəxsi subyektiv nəticələrini vermişlər. Bu isə xalq ədəbiyyatında təmsillərin cuzi bir hissəsini təşkil edir. Lakin ağız ədəbiyyatında təmsillər şifahi halda yaşayır və hər əsrdə yeni çalarlar qəbul edir, forma və məzmunca zənginləşir.

Mən bir folklorşünas kimi 50 ildən artıqdır ki, Azərbaycan ağız ədəbiyyatını araşdırır, toplanmış janrları yığış nəşr etdirməklə məşğulam. Əsatir və əfsanələrimizlə yanaşı, xalq rəvayətlərini və söyləmələrini toplayıb nəşr etdirmişəm.

Epik janra məxsus təmsilləri ayrı-ayrı zamanlarda yığış “Azərbaycan xalq söyləmələri” (2009-cu il), “Eldən-obadan eşitdiklərim” (2005-ci il), folklor toplularında nəşr etdirmişəm. Təmsillər ilk dəfə “Azərbaycan folklorunda gülüş” monoqrafiyamda tədqiqata cəlb olunmuşdur.

Kitab “Azərbaycan ağız ədəbiyyatında təmsillər” adlanır. Əminəm ki, bu kitab rəğbətlə qarşılanacaq və gələcəkdə onun həcmi artacaqdır.

EL03

0031

031.25.05.2019

qrifli nəşr.

Ön söz

Folklor janrları içərisində ən qədimi təmsillərdir. Ali təhsilə hazırlıq kurslarının dinləyiciləri üçün dərs vəsaiti kimi nəşr olunan Möhsün Nağısoylunun və Rəhman Quliyevin müəllifləri olduğu “Ədəbiyyat” kitabının “Ədəbi növlər və janrlar” bölməsində təmsillərdən də bəhs edilir. Onların elmi mülahizələrinin bəzi cəhətləri düzgün mövqedən izah olunmur, bəziləri isə natamam görünür. Onlar doğru qeyd edirlər ki, təmsil epik növün ən qədim janrlarından biridir. Təmsil həcmcə kiçik olur, lakin dərin mənə ifadə edir. Təmsilin əsas xüsusiyyəti tənqidi və satirik mövzuda olmasıdır. Həmin müəlliflərin fikrindəki yanlışlıq ondan ibarətdir ki, guya təmsil təkcə nəzmlə yazılır. Onlar fikirlərini, elmi mülahizələrini əsaslandırmaq üçün yazırlar ki, ədəbiyyatımızda təmsilin ilk nümunələrinə N.Gəncəvinin “Sirlər xəzinəsi” poemasında rast gəlirik. A.Bakıxanov, Q.Zakir, S.Ə.Şirvani və M.Ə.Sabir də qələmlərini təmsil janrında sınamışlar. Qələm sahibləri nəzərə almalıdırlar ki, folklor daxilində təmsil epik növ kimi nəsrə yaradılır. Yuxarıda adı çəkilən şairlər təmsil mövzularını folklordan alıb nəzmə çəkmişlər. Cəsarətlə qeyd etmək olar ki, şairlər tərəfindən qələmə alınan təmsillərin mövzu dairəsi xeyli kiçilmiş, bi qədər də xalq deyimlərindən uzaqlaşaraq şəxsi subyektdə verilmişdir. Lakin, burada

əhəmiyyətli cəhət odur ki, hər bir təmsil yazan şair sonda öz qənaətlərini və nəticələrini ifadə edir ki, bunlar da təmsilin əxlaqi-tərbiyəvi təsir gücünü ifadə edir.

Müəlliflərin təmsil janrının xalq ədəbiyyatı daxilində bu qədər geniş yayılmasından bəhs etmələri onunla bağlıdır ki, təmsillər vaxtında toplanılıb nəşr edilməmişdir.

Xalq təmsillərini xalqdan alıb yenidən nəzmə çəkmiş Q.Zakir hər məsələni olduğu kimi açıqlayır. O, “Xain yoldaşlar haqqında” təmsilin sonunda yazır:

Müşküldü nəzm etmək hər belə nəsri,
Əhv eyləsin arif gər olsa kəsri.

Hətta, Q. Zakir “Dəvə və eşşək”, “Aslan, qurd və çaqqal” təmsillərini başqa bir nüsxədən, yəni yazıya alınmış nümunələrdən götürüldüyünü qeyd edir. A.Bakıxanov Krılovun təmsillərindən birini- “Eşşək və bülbül”ü tərcümə etməsəydi, bəlkə də təmsil janrına müraciət etməzdi. Onun tərcümələrindən ancaq “Eşşək və bülbül” təmsili bizə gəlib çatmışdır. Mütərcim Krılovun təmsilini Azərbaycan dilinə sərbəst tərcümə etmişdir.

O, bu tərcüməsi ilə Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində təmsil tərcüməçiliyini, bununla da Rus və Azərbaycan ədəbiyyatı arasında qarşılıqlı əlaqəni inkişaf etdirmişdir. Ondan sonra A.Bakıxanov,

Q.Zakir başlayan yeni təmsilçiliyi S.Ə.Şirvani davam etdirmiş və müasir tərbiyə ilə bağlı bir neçə təmsil yazmışdır.

Quşla, ilanla əlaqədar elə əfsanələr var ki, mahiyyətində təmsil dayanır. Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı 1985-ci ildə çap etdirdiyi “Azərbaycan xalq əfsanələri” kitabında verilmiş “İlan məhəbbəti” və “Qu quşu” əfsanələri daha çox təmsillə bağlıdır. Bu tədqiqat bir məsələni də üzə çıxarır. Quşlarla, ilanlarla və başqa canlılarla bağlı olan əfsanələrin təmsillərlə bağlılığı çox maraqlıdır. “İlan məhəbbəti” əfsanəsində deyilir ki, ilan Tuti adlı bir qıza vurulur. Gecələr onun saçlarının ətrini ala-ala hö-rükləri arasında qıvrılıb yatır. Həddi-bülüğa çatmış Tutini ərə vermək üçün ilanı tiryəklə məst edirlər, qızı uzaq kəndə ərə verirlər. İlan ayılıb Titini yerində görmür, izinə düşüb qonşu kəndə gedir. Artıq qız başqasının arvadı idi. Qısqanclıq ilanı çaşdırır, həm oğlanı, həm də qızı vurub öldürür. Lakin bu ayrılığa, hicrana, həsrətə dözməyən ilan qayanın başına çıxıb özünü daşlara vurub parça-parça edir.

İlanın insan kimi şəxslənmiş obrazı onu təmsilə çevirir. Bundan sonra da tədqiqatçılar əfsanələr arasında olan belə təmsilləri arayıb-axtarmalı, təhlilə cəlb etməlidirlər.

“Qu quşu əfsanəsi” də təmsilə yaxındır. Ana xəstələnir, dörd övladının birinə bir qab su gətizdirə bilmir. İlahidən rica edir ki, onu quşa döndərsin.

Arzusu yerinə yetən Qu quşu göyə qalxır, qanad çalıb uçur. Balaları nə qədər onun dalınca qaçırlarsa çata bilmirlər. Qu quşu o gündən sulara yaşayır. Demək olar ki, o, bala məhəbbətini itirir. O gündən bala çıxartmayan Qu quşu başqa quşların yuvasında yumurtlayır. Övladlarının nankorluğu ananın qəlbindən bala məhəbbətini çıxarıb atır. Doğrudan da, burada nankor övladların anaya münasibəti, ananın qəzəbi insan kimi şəxsləndirilmişdir.

“Tülkü və insan” təmsili daha xarakterikdir. Bu insana təmsildən çox nağıl təsiri bağışlayır. Tülkü elə bir arzuya düşür ki, o, öləndən sonra insan kimi kəfənlənib dəfn edilsin. O, bir kasıb kişini tapıb deyir: mən sənə böyük xəzinələr yeri deyərəm, varlanarsan, firəvan yaşayarsan. Bu şərtlə ki, mən öləndə məni insan kimi kəfənləyib dəfn edəsən. Kişi tülkünün sayəsində böyük var-dövlət sahibi olur. Kənddən-şəhərdən kənar bir yerdə kişi tülkü ilə şirin söhbət edə-edə gəlirmişlər. Qəflətən tülkü yıxılıb ölür. Kişi o tərəfə baxır, bu tərəfə baxır və öz-özünə deyir ki, tülkü nə biləcək ki, mən onu dəfn etmədim. Onu sürüyüb yaxındakı barının o biri tərəfinə atmaq istəyir. Tülkü barının üstündə dikəlib deyir:

-Eh, bəni-insan, bəni-insan, heç zaman sənə etibar etmək olmaz.

Kişi qəmli-qəmli yol ilə gedir. Birdən bir əfi ilan atılıb onun sinəsinin üstünə çıxır və deyir:

- Səni harandan vurum?

Çıxılmaz vəziyyətdə qalan kişi deyir:

-Gəl yol ilə gedək və qarşımıza çıxan ilk canlıdan soruşaq. O harasından vur desə, ordan da vurarsan. İlan razılaşıır. Bir az getdikdən sonra həmin tülküylə rastlaşırlar. Kişi deyir ki, ay aman, indi deyəcək onu gözlərindən vur. Tülküdən soruşduqda tülkü ilana deyir:

- Mən inanmıram ki, sən atlanıb insanın sinəsinə çıxıb biləsən. İlan çox and-aman edir. Tülkü inanmır. Axırda ələcsiz qalan ilan deyir ki, inanmırsan bax. Bunu deyib ilan yerə düşür. Tülkü tez kişiyyə işarə ilə ilanın başını daşla əzməsini məsləhət görür və bununla da kişini ölümdən xilas edir. Kişi tülküyə deyir ki, sən yenə məni xilas etdin, gəl dostluğumuzu davam etdirək. Tülkü isə ona deyir, indidən belə mən sənə yüz belə yaxşılıq etsəm də xeyri yoxdur. Sən bəni-insansan ki, bəni-insan olaraq da qalacaqsan.

İnsanın rəzilliyi, etibarlılığı açıq surətdə tülküyə də əyan olur.

Hər bir təmsildə insan idrakından doğan tərbiyyəvi bir cəhət özünə yer alır. Folklorşünaslıqda təmsillərin indiyə qədər toplanmaması, tədqiqata tamliqlə cəlb edilməməsi təəssüf doğurur. XIX əsrdən sonra demək olar ki, yazılı ədəbiyyatda xalq yaradıcılığından gələn təmsillərə toxunulmamışdır. Düzdür, sonralar Hikmət Ziya təmsil yazmışdır. Amma, bunu folklorda olan təmsillərlə müqayisə etmək

olmaz. Nizami kimi dahilərin bəhrələndiyi təmsillərdən, folklordan müasir yazarların da faydalanması onların ən ümdə vəzifələrindəndir.

“Çöl xoruzu və tülkü” təmsilində deyilir ki, tülkü meşə xoruzuna rast gəlir. O, kök meşə xoruzunu yemək üçün hiyləyə əl atır. Xoruzun qonduğu budağın altında dayanır və ah, of çəkir. Xoruz soruşur ki, tülkü, nə çox ah, of çəkirsən?

Tülkü cavab verir:

- Bundan sonra işimiz fənadır. Padşah fərman verib ki, heç bir canlı başqa canlıya toxuna bilməz. Buna inanan xoruz tülkünün yanına gəlir. Bu vaxt böyürdən pələng çıxır. Tülkü qaçır, nə qaçır. Xoruz səslənir:

-Ey tülkü, niyə qaçırsan, padşahın fərmanı var, pələng sənə neyniyə bilər?

- Heç bəlkə pələngin o fərmandan xəbəri yoxdur. Fərmanı oxuyanacan məni basıb yeyəcək.

Hələ təmsilə vaxtilə Nizami Gəncəvi də müraciət etmişdir. Nizami Gəncəvi çoxsaylı, müxtəlif, rəngarəng əfsanələrlə yanaşı, ona çox yaxın olan təmsillərdən də ustalıqla istifadə etmiş, onların məna və məzmununu bir, iki beytdə ifadə edə bilmişdir. Məsələn:

Qızılquş bir ördəyə dedi: - Səhra gözəldir.

Ördək söylədi ki, səhvsən, ancaq derya gözəldir.

Yaxud başqa bir misal:

Kəklik qarışqanı dimdikləyərək,
Onu dimdiyinə sıxırdı bərk-bərk.
Qarışqa kəkliyə gülərək bu an,
Dedi ki, “sən gülmək bacarmayırsan”.
Yazıq qarışqaya baxaraq dik-dik,
“Bu mənim peşəmdi” söylədi kəklik.
Sonra qəhqəhəylə o güldü birdən,
Saldı qarışqanı öz dimdiyindən.
Hər kim bu dünyada gülərsə artıq,
Ondan uzaqlaşar məncə xoşbəxtlik.

Bu parçalarda şifahi xalq yaradıcılığından bəca-
rılıqla istifadə edilmişdir.

“Bülbül ilə qızılquş” dastanı da təmsildir. Həm
də ictimai məzmunu daha güclüdür. Bu təmsilin
əsas məzmununu istehza təşkil edir. Nizami daxilən
acıyır, kədərlənir, zahirən istehza edir. Adama elə
gəlir ki, Nizami də susmağı üstün tutur. Lakin əsərin
ictimai məzmunu hər şeyi açır, əsl həqiqəti üzə
çıxarır. Bizcə buradakı bülbül şairin özüdür və ya
zəmanəsinin daha başqa gözü açıq, düşünən bir
şəxsiyyətidir.

O, gecə-gündüz xalqının eşqilə bülbül kimi
ötür, nəsibi isə arpa çörəyindən başqa bir şey
deyildir. Qızılquş isə saraylarda yaşayıb-yaradan,
naz-nemət içində xumarlanan məddah şairləri təmsil

edir. Onlar ağızlarına su alıb otursalar da, günləri eyş-işrətlə keçir. Nizami bu təzadlı vəziyyəti təhlil və müqayisə edərək, Bülbül və Qızılquşun rəmzi surətlərini yaradır. Bülbülün dilindən deyilən aşağıdakı etiraz dolu misralar həmin fikri təsdiq etməkdədir:

“...Nə müddətdir, dünyaya gəlib alırsan nəfəs,
Səndən eşitməyibdir, bir şirin nəğmə heç kəs.
Səncər dəstigahıdır, sənin mənzilin hər an,
Dağ kəkliyi döşüdür xörəyin, bilir cahan.

Bir göz açıb yumunca çıxarıram sinədən,
Yüzlərcə mirvarilər, yüzlərlə şux gövhər mən.
Bəs, nədən qurd quşlardır, mənim yediyim xörək,
Nədən tikanlıqlardır, mənim evim, de görək”.

Qızılquş “yüz iş görüb birin açmadığı” halda, “xörəyi kəklik döşü, mənzili şahın əlinin üstü” olmuşdur.

Nizaminin dövrü elədir ki, çoxları qızılquş kimi susmağı üstün tuturlar. Bülbül kimi ötməyin, nəğmə deməyin xeyri yoxdur. Şair öz ürək ağrısını bir beytlə tamamlayır:

Gəl nəzmin şöhrətini qaldırıb etmə bayraq,
Ta sən də Nizamitək olmayasan bir dustaq.

Məlumdur ki, Nizami hər oxuyub öyrəndiyini, hər eşidib bildiyini olduğu kimi öz poeziyasına gətirməmiş, əksinə bunları saf-çürük etmiş, ağıl süzgəcindən keçirmiş, “ağlabatan” şəklə salmış, xalq ədəbiyyatının öz üslubuna uyğun tərzdə istifadə etmişdir.

Folklorşünas-alim Sədnik Paşa Pirsultanlının uzun illərdən bəri xalqdan topladığı təmsillər “Azər-nəşr” tərəfindən 1992-ci ildə nəşr edilmiş, “Azərbaycan xalq söyləmələri” kitabına daxil edilmişdir.

Kitaba daxil edilmiş təmsillərin üzərində zamanın möhürü vardır. Burada ayrı-ayrı heyvanlar, bitkilər və digər canlılar insan kimi şəxsiyyətləndirilib danışdırılır və onların timsalında cəmiyyətdə yaramaz insanların eyibləri müxtəlif hərəkət və danışqlar vasitəsilə özünü göstərir. Burada tülkü hiyləgər, ayı axmaq, canavar sadələvh, çaqqal arada vurnuxan, dəvə, at müdrik və s. şəkildə şəxsiyyətləndirilir.

“Ayı və tülkü” təmsilində deyilir:

İki dağın arasında olan uçurumun kənarı ilə Ayı və Tülkü üzüyuxarı çıxırlar. Hər ikisi acdır. Tülkü hiss edir ki, Ayı aclığa tab gətirməyib onu parçalayacaqdır. Odur ki hiyləyə əl atır, yalandan hönkürə-hönkürə ağlamağa başlayır. Ayı soruşur:

- Tülkü, niyə ağlayırsan?

Tülkü deyir:

- Mənim Tülkü atam, sənin atan Ayı əmim və mən bu yerlə üzüyuxarı gedirdik. Acdıgımızı görüb, Ayı əmim bu dağdan o dağa hoppanıb elə ov ovladı ki, hər üçümüz doyunca yedik.

Ayı dedi:

-Bundan ötrü ağlamağa dəyməz, mən də hoppanaram.

Bunu deyib uzaq məsafəyə doğru hoppanı, lakin yerə düşüb xırdu-xəşil oldu. Hiyləsi baş tutan Tülkü ayıya dedi:

- Mən sevinirəm ki, əmim oğlu gözüm baxa-baxa mənim yolumda canını fəda etdi. Deyirəm, əmioğlu, sən ölürsən, daha mən niyə ölüm?

Tülkü Ayının ayaq tərəfindən cəmdəyini söküb yeməyə başladı. Ayı onun hiyləsini gec də olsa başa düşüb dedi:

- Döşüm daha yağlıdır.

Ayı istəyirdi ki, döşünə yaxın gələndə Tülkünün başını ağzına alıb qoparsın və ondan intiqam alsın. Tülkü dilləndi:

- Əmi oğlu, sən narahat olma, cəmdəyini aşağıdan sökə-sökə döşünə də gəlib çatacam.

Tülkünün hiylələri heç də həmişə qələbə ilə nəticələnmir. Bəzən, özü-öz hiyləsinin toruna düşür. “Şir, tülkü və çaqqal” təmsilində olduğu kimi:

Şirlə tülkü böyük bir ormanlıqda gəzirdilər. Tülkü dərinədən ah çəkdi, bunu eşidən şir soruşdu:

- Sən niyə ah çəkdin, ay tülkü lələ?

- Eh mənə bəxtəvərlik verirlər ki, şirlə gəzir. Amma bilmirlər ki, yediyim sür-sümük və bağırsaqdır.

Şir soruşdu:

- Bəs könlündən nə keçir?

- Bu meşədə vəhşi qulanlar (atlar) yaşayır.

Şir dedi:

- Onun birini döşləyib qəşşərimə gətir. Mən o vaxta qədər gərmiş edəcəm ki, quyruğum düpbədüz duracaq, gözlərimi tamam qan tutacaq. Bu əlamətlər yaranan kimi qulanın belini basıb qıracağam.

Şir dediyinə əməl etdi. Tülkü yenə də ah çəkdi. Şir dedi:

- Bəs bu ikinci ah nədən ötrüdü?

Tülkü dedi:

- Sənin zəhmindən boğazımdan bir tikə keçmir. Bu qulanı mənə ver, sərbəst yeyim.

Şir meşənin yamacına çəkildi. Tülkü qulanın ətindən yeyib şelləndi. Elə bu vaxt çaqqal gəlib çıxdı. Tülkü öyünə-öyünə dedi:

- Bu qulanı özüm ovlamışam, necədi?

Çaqqal yalvarmağa başladı:

- Nə olar, mənim üçün də bir qulan ovla.

Çaqqal bir qulanı qova-qova Tülkünün bərabərinə gətirdi. Tülkü dedi:

- Mən gərmiş eləyəcəm, quyruğum düpbədüz duranda mənə de.

Tülkü gərmiş etməyə başladı. Çaqqaldan quyruğunun düz durub-durmadığını soruşdu. Çaqqal baxıb güldü:

- Allah sənəin şələ quyruğunu vursun, yernən sürünür.

- Bax gör, gözlərim tamam qandırmı?

Çaqqal dedi:

- Yalansa gözlərin kor olsun.

Tülkü ona bildirdi ki, sən bilməzsən, quyruğum düpbədüz durur, gözlərim də tamam qandır, mən ova başlayıram.

Tülkü bunu deyib Şir kimi qulanın üzərinə hoppandı, vəhşi qulan onun qulağının dibindən bir təpik vurub öldürdü. Çaqqal tülküyə baxıb dedi:

Чаггал тцлкцйя бахыб деди:

- Bax, sən deyən əlamətlər indi yarandı. Quyruğun düpbədüz, gözlərin də tamam qandı, arxan da öz-özünə çalxalanır.

Xalq bununla onu deyir ki, şir şirdir, tülkü də tülkü. Şirin ovunu tülkü edə bilməz.

“Kömbə” təmsilində deyilir:

Tülkü, Canavar, At və Dəvə bir kömbə tapırlar. Lakin bu kömbəni bölməkdə çətinlik çəkirlər. Belə qərara gəlirlər ki, kimin yaşı daha çoxdursa, kömbəni o yesin. Hərə bir yaş söyləyir. At bildirir ki, mənəim yaşım yadımda deyil. Amma atam mənəim yaş kağızımı nalın içinə qoyub. Tülkü deyir:

- Mənim savadım yoxdur, odur ki, oxuya bilmərəm.

Canavar bildirir ki, yüksək təhsil sahibiyəm. Arxaya keçir ki, məktubu oxusun. At təpiklə elə vurur ki, Canavar ordaca ölür. Tülkü bir daşın üstünə çıxıb deyir:

- Qurbanın olum, ay ata, nə yaxşı ki, məni oxutmamısan.

“Şuxluq edirdim” adlı təmsildə deyilir: “Qarğılıqdan heç bir heyvanın səsinə bənzəməyən bir səs gəldi. Bu əcaib səsi eşidən bütün heyvanlar meşəni tərk edib qaçmağa başladılar. Şir qorxusundan yolu-izi batırdı, sonra öz-özünə dedi:

- Meşədə başqa heyvanlar mənim gücsüzlüyümü görüb itaətimdə durmayacaqlar.

Şir gücünü toplayıb qarğılığa hücum çəkdi. Baxdı ki, bu tülküdü, qəribə səslər çıxarır. O, tülküdən soruşdu:

- Bu nə qəribəlikdir?

Түлкү деди:

- Şuxluq edirəm.

Şir onun boğazından tutub yerə çırpdı:

- Bütün heyvanlar meşəni tərk etdi, mən yolu-izi batırdım, sən hələ şuxluq edirsən?

Çoz yerdə tülkünün çoxbilmişliyi və tamahı başına bəlalar gətirir.

Hətta, Sovet imperiyası dövründə də təmsillər yaranmışdır. “Xoruz və tülkü” təmsilində deyilir:

“Bir gün xoruz tulaya müraciət edir ki, tülkünün əlindən kənddə toyuq qalmadı. Gəl mən bir iş qurum, tülkünün dərslərini ver. Xoruz onu bir ağacın altında gizlədir. Hündür bir ağacın üstünə çıxıb banlayır. Tülkü yüyürə-yüyürə bu səsə tərəf gəlir. O, Xoruzla müraciətlə deyir:

- Ey Xoruz, o qədər həsrətini çəkmişəm. Kənddə it-pişik qoymur ki, doyunca danışağ.

Xoruz deyir:

- Talaya xoş niyyətlə gəlmişəm. Burada yeni kənd salınacaq. Mən carçıyam, xəbər edirəm ki, hər kəs gəlib özünə həyatı yer seçsin.

Tülkü deyir:

- Qurban olum, Xoruz, düş aşağı, mənə yer ver, qoy mən bu kəndin ilk sakini olum.

Xoruz bildirdi ki, mənim vəzifəm car çəkməkdir. Yeri ölçüb verən isə, bax, o ağacın dibində dincəlidir. Tülkü bərk yüyürür, elə başa düşür ki, o da bu Xoruzun o biri tayıdır. Tülkü ora çatan kimi Tula onun quyruğunu üzür, qanına qəltan edir. Tülkü birtəhər canını qurtarıb hündür bir daşın üstə çıxır. Elə bu vaxt Xoruz bir də banlayır. Tülkü deyir:

- Nədi, nə qışqırırsan? Neçə ki, sənə yer paylayanın o Tuladır, burda nə kənd olacaq, nə də qəsəbə”.

Bu təmsildə Tülkünün, Tulanın və Xoruzun timsalında cəmiyyətin yanlış tənzimlənməsində əsas

rol oynayan kəslərin cəmiyyətdəki mövqeləri səciyyələndirilir.

Təmsildəki obrazlar təkcə Şirdən, Tülküdən, Çaqqaldan, Xoruzdan, Tuladan ibarət deyildir. Bəzən iddia edirlər ki, təmsil yaradıcıları mövcud cəmiyyətdən qorxaraq nöqsanları heyvanların dili ilə də söyləyirlər. Qətiyyənlər belə deyil. Təmsillər ən maraqlı, ən ürəyəyatımlı, uzun müddət yaddaşlarda qalan folklor janrıdır. Təmsillər rəngarəng, poetik dillə söylənən mövzulara malikdir. “Qızılquş və gürzə” təmsilində deyilir:

Qızılquş şəhli çəməndə gəzirdi. O, birdən uçub səmada dövrə vurdu, bir qayanın abşına qondu və yenidən çəmənliyə endi. Gürzə başını qaldırıb qızılquşa dedi:

- Gəl, dost olaq.

Gürzənin süddən ağ buxağı Qızılquşun xoşuna gəlmişdi. Lakin, gürzə koğa kimi əyri dururdu. Qızılquş dedi:

-Düz dur, sənənlə dost olum.

Gürzə bildirdi ki, bu olan şey deyil, mən yaranandan əyri yaranmışam.

Qızılquş ondan soruşdu:

- Mənlə dost olmaqda təmənnan nədir?

Gürzə bildirdi ki, mən də göylərdən yerə doyunca baxmaq istəyirəm?

Qızılquş onu caynağına alıb göylərin ənginliklərinə qaldırdı və baxdı ki, gürzə onun tükünü aralayıb onu çalmaq istəyir. Qızılquş deyir:

- Sənin o süd kimi ağ buxağın xoşuma gəlir. Ayın işığında yuxarı tut baxım.

Qızılquş onu dimdiyi ilə vurub sal daşların üstünə saldı və yerə endi. Baxıb gördü ki, Gürzə ölüb, özü də dümdüz durur. Qızılquş istehza ilə dedi:

- Bax, səni dostluqda beləcə düz görmək istəyirdim.

Təmsillər mövzu müxtəlifliyinə və obraz qalereyasına görə deyil, psixoloji, fəlsəfi anamlara və düşüncələrə görə də fərqlənirlər.

“Dovşan” təmsilində deyilir: Dovşanlar dəstə-dəstə qaçırdılar. Dovşanın birindən soruşurlar ki, niyə qaçırsınız? O, cavab verir ki, kimin üç qulağı varsa birini kəsirlər.

Müsaibini bildirir ki, axı sizin iki qulağınız var.

Dovşan deyir:

- Bəli, lakin bəla burasındadır ki, əvvəlcə qulağı kəsirlər, sonra sayırlar.

Bu təmsil cəmiyyətdəki ədalətsizliyə və məntiqsizliyə cavab olaraq yaradılmışdır.

“Dovşanla kirpinin yarışması” da çox maraqlıdır: Dovşan bir taxıl zəmisini göstərib deyir:

- Gəl, hərəməz zəminin bir tərəfindən qaçaq, görək kim birinci çatacaq.

Kirpi ekiz bacısının birini gətirib taxıl güllüyünün başında qoyur, özü isə ayağında dayanır. Dovşan güllüyün başına çatanda Kirpinin biri deyir:

- Mən burda.

Ayağa çatanda o biri deyir:

- Mən burda.

Dovşan hirsli-hirsli güllüyün o başına, bu başına o qədər qaçır ki, ürəyi partlayıb ölür.

Bu o deməkdir ki, dovşanın sürətlə qaçmaq qabiliyyəti çoxdursa, düşüncəsi dayazdır. Ekiz bacıları fərqləndirə bilmir. O, düşünmür ki, Kirpidə qaçan ayaq yoxdur. Təmsildən çıxan ümumi məntiqi nəticə budur ki, çoxları sadələvhlüyündən məhv olur.

“Qurbağa və siçan” təmsilində isə deyilir ki, Qurbağa ilə Siçan dost olur. Bir-birindən xəbər tutmaq üçün ayaqlarına ip bağlayırlar. Bir vəhşi quş Siçanı caynağına alıb havaya qaldırır. Bu zaman Qurbağa Siçanın yedəyində gedir. Görənlər soruşurlar:

- Ay Qurbağa, sən ki, su heyvanısan, bu nə haldır?

O cavab verir:

- Bənd olmayın, dost zibilinə düşüb gedirəm.

Təmsil yaradıcısı onu demək istəyir ki, dost olarkən sabahı da düşünməlisən. Nəticədə olmasın ki, Siçanın yedəyində gedib məhv olasan.

“Dovşan” təmsilində isə yenə də dovşanlar belə qərara gəlirlər ki, indi ki, biz hər şeydən qorxuruq, özümüzü gölə tökək məhv edək. Dovşanlar gölə yaxınlaşar-yaxınlaşmaz qurbağalar özlərini partapartla gölə atırlar.

Dovşanlardan biri deyir:

- Yox özümüzü məhv etməyək, bizdən də qurxanlar var.

Bu təmsildə sadələvh lük, hiyləgərlik, qorxaqlıq, düşüncə bir xətt boyunca hərəkət edir və bir vəhdətdə verilir.

Bəzən təmsillərdə gülüş mövzusu təmsilin məzmunundan çıxır. Bəzilərinə isə göz önündə obrazın karikaturası yaranır. Məsələn: “Tülkü öz quyuğunu yatmış Dəvənin quyuğuna bağlayır. Dəvə nə qədər o yan, bu yana qaçırsa Tülkü onun quyuğundan qopmur. Çarəsiz qalan Dəvə böyük bazarın içinə girir. Adamlar qışqırırlar:

- Tülküyə baxın, Dəvənin quyuğundan sallaşıb.

Tülkü göz vurub deyir:

- Mən ölüm, üstünü vurmayın, böyüklərlə gəzirəm.

Doğrudan da, həyatda belə Tülküyə bənzər adamlar var ki, şöhrət xatirinə öz müstəqilliyini itirib kiminsə quyuğunda gəzməklə öyünürlər.

“Bu ki, Tülkü imiş” təmsilində deyilir ki, səhrada su tapmayan Tülkü gecə şəhərə girir. Boyaqçının bacasından baxanda rəngli su ilə dolu

çənləri bulağa və gölməçəyə oxşadır. Suyu içməli olmadığından özünü çəndən-çənə atır və yeddi rəng alır. Səhər boyaqxananın qapısını açan şagirdi heyrət götürür. Qapını örtmək yadından çıxır. Tülkü fürsət tapıb səhraya qaçır. Heyvanlar pələngə bildirirlər:

- Bir heyvan meydana gəlib ki, onun zolaqları yanında sənin zolaqların heç nədir.

Pələng deyir:

- Doğrudan da məndən gözəl olsa, onu hökmdar seçərik. Mən də xidmətçi olaram.

Pələng yeddi rəngli heyvanı şah seçir. Yazın leysanları başlayır. Yavaş-yavaş Tülkünün boyları yoxa çıxır. Pələng onun Tülkü olduğunu anlayır və deyir:

- Mən heyfsilənmirəm ki, sən Tülkü bir neçə ay hökmdar oldun, bircə özümü bağışlaya bilmirəm ki, mən Tülküyə xidmətçi olmuşam. Təcrübə göstərir ki, ağılı, düşüncəsi olmayan, Tülkü və Tülkü xasiyyətli adamlar bəzən libasını, rəngini dəyişərək yüksək mərtəbələrə ucala bilirlər. Lakin, zərbə altında qalan aqillər olur. Təmsillərin gücü ondadır ki, həyatın mənasını, mahiyyətini açma bilirlər. Bəzən mövcud cəmiyyətdə tənqid etməkdən çəkindikləri çatışmamazlıqları heyvanların dili ilə çatdırırlar. Əksinə şifahi xalq ədəbiyyatında təmsillər böyük təsir gücü ilə ürəklərə, beyinlərə daha çox təsir edir. Uzun illər yaddaşlardan silinmir.

“Yonca əhvalatı” təmsilində deyilir ki, bir tövlənin bir tərəfində quzulara yonca verib kökəldirlər, o biri tərəfində eşşəklə balası qırcla (heyvanların ayağının altına tökülən ot qırıntıları) qidalanırlar. Həmin eşşəyin balası hərdən bir qaçıb quzularla yonca yeyirdi.

Eşşək dedi:

- Bala, yoncaya meyl etmə. Gəl, dədə-babadan yediyimiz qırca qane ol. Yoxsa xəta çəkərsən.

Bir gün gecəyarı quzuları kəsməyə apardılar. Qoduq da onlarla getdi. Quzuları kəsdikcə onların xırıltısı qoduğu vahiməyə saldı. Qoduğu kəsmək istədikdə qulaqları qəssabı şübhəyə saldı. Onu anasının yanına qaytardılar. Qoduq dedi:

- Ana, sənə inanmırdım. Elə yonca yeməyin belə də xırıltısı olurmuş.

Məntiqi nəticə budur ki, hər kəsin həyatda öz mövqeyi var. Əgər adam özünü tənzimləməyi bacarmazsa nəticədə öz nəfsinin qurbanı olar.

“Canavar və Qoyun” təmsilində olduqca həyati bir hadisəyə toxunulmuşdur. Bu mövzuya A.Bakıxanov da öz yaradıcılığında öləri şəkildə toxunmuşdur. Bu təmsil şifahi xalq ədəbiyyatı daxilində daha böyük təkamül yolu keçmişdir.

“Andın iki başı olur” təmsilində deyilir:

Sürülər yaylaqdan arana enərkən ayağı sınımış qoyun yaddan çıxıb arxacda qalır. Onu tək görən Canavar uzaq məsafədən qaça-qaça gəlir. Elə bu

vaxt Bozdarın yadına düşür ki, qoyunun biri arxacda qalıb. Dərhal onun dalınca qaçır. Bozdar yanına çatan kimi qoyun onu bir çalada gizlədib üzərinə çırpı yığır. Elə bu vaxt Canavar gəlib yetişir:

Mənim, yurdumda nə gəzirsən?

Qoyun ona deyir:

-Gəl bu yaylaqda bir canlı tapaq. O, desə bu yaylaq sənindir, məni ye.

Elə bu vaxt Tülkü gəlir. Tülkü deyir:

- Dünya binnət olanda mənim Binnət adlı bir qardaşım olub. Qardaşım deyirdi ki, bu yurd Canavarın yurdudur.

Qoyun deyir:

- İndi ki, elədi o çırpıya and iç ki, yalan deyirəmsə o çırpı kimi qırılıım.

Tülkü çırpıya yaxınlaşanda görür ki, Bozdarın gözləri alaf-alaf yanır. Tülkü üzünü Canavara tutub deyir:

- Mən and içə bilmərəm, andın iki başı olur.

İşi belə görə Canavar hirsleş:

- Özüm and içəcəyəm deyib çırpının yanına gəlir.

Bozdar Canavarın boğazını üzür. Tülkü gülə-gülə onu süzür:

- Sənə demədimmi, andın iki başı olur.

Bununla xalq demək istəyir ki, bəzən də məqam olur ki, orada mənəm-mənəmliyə,

çoxbilmişliyə yer qalmır. Səbr və təkmin hər şeyə qalib gəlir.

Əlbəttə, Sədnik Paşa Pirsultanlının toplayıb nəşr etdirdiyi “Azərbaycan xalq söyləmələri” kitabına daxil edilən təmsilləri təhlilə cəlb etsək başqa gülüş qaynaqları olan janrlara yer qalmaz.

Bəzən belə izah edirlər ki, təmsil ozaman yararır ki, mövcud ictimai-siyasi vəziyyət insanları qorxu içində saxlayır. Ona görə də, insanlar öz fikirlərini gizli formada heyvanların dili ilə söyləyir. Bu doğru deyildir. Bizə görə hər bir janrın özünəməxsus yeri vardır. Bu alleqorik əsərlər təkcə heyvanların, bitkilərin, ağacların bir-biri ilə danışdığı şəkildə verilmir. Əksinə, bəzən onlara insan da müdaxilə edir. Və yaxud da heyvanlar təmsillərdə tam şəxsləndirilir. Məhz, “İki meymunun söhbəti” təmsilində deyilir ki, böyük bir ormanlığın, meşəliyin sahibi iki meymun imiş. Yəni, bu meyvəli meşəliyin sərvəti iki meymuna baxırmış. Meymunlar bu ormanlığın meyvəsini yeyir, suyunu içib, havasını udub kef edirlər. Meymunların biri o birisinə deyir:

- Bizim bu meşənin ayağında Fatı qarı ilə onun kədisi (pişiyi) yaşayırlar. Onların arasında ciddi ziddiyyət var. Gəl gedək, onları barışdıraq. Onların davası meşəyə və bizə zərər yetirər.

Meymunun biri çox təkəbbürlü imiş, o deyir:

- Fatı da ölsün, onun kədisi də.

Kədi quyruğunu dolayıb Fatının qatıq qazanını ağzı üstə çevirir. Fatı da eləmir tənbellik lampanın neftini pişiyin üstünə səpir, kibrit çəkib onu alışıdırır. Yanmaqda olan kədi özünü meşəyə verir. Bütün meşə yanıb kül olur. İki meymun dalı qızara-qızara qorun içərisində yazıq görkəmdə qalır. Meymunun biri o birinə deyir:

- Sənə demədimmi ki, gəl Fatı ilə kədisini barışdıraq. Ondan bizə zərər gələr. Sən əhəmiyyət vermədin.

Bu “Fatı, kədi və meymun” təmsilində böyük mətləb gizlənilib. Bəzən kiçik ölkələr, dövlətlər böyük dövlətlərin gözünə kiçik görünür. Onlara əhəmiyyət vermirlər. Nəticədə, böyük ölkələr də onun oduna düşüb yanır. Hər bir təmsildə böyük məntiqi nəticələr yaşayır.

“Canavar və qaz” təmsilində deyilir ki, Canavar böyük bir qoyun cəmdəyini yeyərkən boğazında sümük qalır. Heç kəs o sümüyü çıxara bilmir. Canavar yemək yeyə bilmir, taqətdən düşür. Elan edir ki, kim sümüyü boğazımdan çıxartsa onu mükafat gözləyir. Bu xəbəri eşidən qaz Canavarın yanına gəlir və deyir ki, ağzını aç, dimdiyini uzadıb Canavarın boğazından sümüyü çıxardır. Canavardan heç bir mükafat almayan qaz, canavarın dalınca dağa çıxır, dərəyə enəndə isə qaz da yanını basabasa dərəyə enir. Canavar soruşur:

- Ay qaz, dağa çıxıram, dağa çıxırsan, dərəyə enirəm, dərəyə enirsən, xeyir ola?

- Sizin vəd etdiyiniz mükafatı istəyirəm.

Canavar gülür və deyir:

- Sənin qaz boğazın mənim canavar ağzımdan salamat çıxıb, daha bundan böyük nə mükafat istəyirsən?

Təmsilin məntiqi mənası budur ki, “böyük-lərin” qəzəbinə rast gəlməməyin özü həyatda ən böyük mükafatdır. Atalar deyib ki, “oda çox yaxın durma səni yandırar, çox uzaq durma üşüyərsən, arada müəyyən məsafə saxla”. Heç bir təmsil elə-belə yaradılmayıb. Onların hər birinin özünəməxsus tərbiyəvi əhəmiyyəti vardır.

“Azərbaycan folklorunda gülüş” mövzusu işlənilərkən təmsil, lətifə, qaravəlli, meydan tamaşaları və digər folklor janrlarından örnəklər burada təhlilə cəlb edilmişdir. Ancaq bizim tədqiqat üçün əsas gülüş mənbəyi olan təmsillər və lətifələr tədqiqatın özəyi kimi götürülmüşdür. Təmsillər alleqorik şəkildə olmaqla, ən qədim janrdır. Ayrı-ayrı şairlərimiz tərəfindən təmsillər nəzmə çəkilərək, yenidən işlənmiş və bunlara onların subyektiv mülahizələri əlavə edilmişdir. Yazılı ədəbiyyatda işlənmiş təmsillər tədqiqata cəlb edilsə də, xüsusi inkişaf yolu ilə tarixə yoldaşlıq edən ağız ədəbiyyatında yaşayan təmsillər son zamanlara qədər toplanmamış, nəşr edilməmiş və tədqiq olunmamış qalmışdır. İlk dəfə

olaraq həmin bədii nümunələr tədqiqata cəlb edilir və münasibət bildirilir. Əlbəttə, folklorda əsas gülüş mənbəyi təmsillər və lətifələrdir. Məhz əsər təmsillər və lətifələr üzərində qurulmuşdur.

Sovet dönəmində yaranmış müasir təmsil nümunələri, nəinki nəşr edilmiş, hətta, yaddaşlarda belə qorxa-qorxa müəyyən həvəskarlar tərəfindən qorunub saxlanmış və müstəqillik əldə edildikdən sonra həmin nümunələr toplanılmağa başlanılmışdır. Sovet dönəmində yaranan təmsilləri oxuyanda insanı heyrət bürüyür. Xalq necə də qormazdır. O, hər bir hadisəyə vaxtında öz münasibətini bildirir, olmuş hadisələri bədii əsərə çevirir, pünhan şəkildə olsa da, xalq arasında yayır. Bununla kifayətlənmək olmaz ki, xalq arasında adını çəkdiyimiz elə bu təmsillər mövcuddur. Əksinə, yurdumuzu gəzərkən, təmsil axtarışına çıxarkən yəqin ki, daha gözəl nümunələrə rast gəlinəcəkdir. Bəri başdan deyirəm ki, buna böyük ehtiyac vardır. Bunlar uşaqlarımızın tərbiyəsi üçün, maraq dairələrini artırmaq üçün böyük əhəmiyyət kəsb edəcəkdir.

Bu əsərin əsasını təmsillərin tədqiqi təşkil edir. Ona görə də təmsillərin mövqeyindən, ictimai məzmunundan və dəyərindən söz açacağıq. Təmsillər haqqında müxtəsər olaraq aşağıdakıları demək olar:

Təmsilin tarixi obrazlı sözün tarixi qədər qədimdir. Təmsil həm Şərq, həm də Qərb ədəbiy-

yatında, həm şifahi, həm də yazılı bədii nümunələrdə, həm ən qədim dövrlərdə, həm də bizim günlərdə mövcud olan ciddi, kəskin, fəal və böyük ictimai-əxlaqi təsirə malik ədəbi formadır. Bir ədəbi forma, bir janr kimi təmsilin müəyyənləşmiş poetikası, üslubu, tələbləri, normaları, spesifik tematikası, üslubu və surətlər aləmi, dünyaca məşhur nümayəndələri vardır. Təmsil janrının ayrıca bir ədəbi janr kimi formalaşmış, xüsusi mövqə qazanmasında şifahi təmsil təcrübəsi, yazılı ədəbiyyatla müştərək əlaqə nəticəsində təmsil janrı güclü bir dünyəvi ədəbi forma kimi kamala çatmışdır. *Qeyd edilməlidir* ki, təmsil janr olaraq bir zərurət kimi meydana gəlmişdir.

Təmsillər yurdumuzun hər yerində yox, daha çox Ucar və Kürdəmirin Şilyan kəndlərində, Gədəbəyin ayrı-ayrı kəndlərində və başqa bölgələrdə yayılmışdır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, təmsillərə nisbətən lətifələr daha kütləvi janrdır və o, xalq arasında daha geniş yayılmışdır.

***Sədnik Paşa Pirsultanlı,
filologiya elmləri doktoru, professor.***

Elə yeməyin Elə də xırıldamağı olur

Uzun tövlənin bir başına qızıl inək qızıl danası ilə, digər başına qumral quzusu ilə, qapının ağzı tərəfə isə çal qoduğu ilə bağlanmışdı. Qapı taxtalarının arasından ilan kimi sazaq-soyuq bu ana –balanı həmişə üşüdüdü, bu azmış kimi sahibləri tayadan yabalayıb gətirdiyi güllü otu həmişə qızıl inəklə qızıl dananın, qumral qoyunla qumral quzunun axuruna basırdı, çal qoduqla zığlı-zımırılıq gircini qoyurdu.

Bir gün qoduq anasından soruşdu:

-Otu daşıyan bizik. Sahibimiz bizi yükləməkdən belimiz yağır olub. Niyə o boyda tayadan bizə qıymır, yaxşısını xeyirsiz-bəhərsiz inəklə danaya, qoyunla quzuya yedirdir?

Çal eşşək çal balasının boynundan aşağı basdı, pıçıldadı:

-Buna da şükür elə, kiri, danışma.

Aradan həftələr ötdü, aylar dolandı, həyətdə papaqlı kişilər göründülər. Mağar qurdular. Yeyib yatmaqdan içini piy almış dananı, quzunu kəsdilər. Qoduq anasına dedi:

- Sən haqlısan, buna şükür eləmək lazımdır.

Qarğa və bülbül

Qırğı qartalın qızını almışdı, ona görə də onun qabağına duran yox idi, bir sözü iki olmurdu, Qartal hökmdar məmləkətin ağalığını ona etibar etmişdi.

Qarğa gördü qartalın quruca adı qalıb, hakimi-mütləqlik Qırğının ixtiyarındadır, o, kəsdiyi başa sorğu-sual yoxdur, onun qızını alıb qohum oldu. Baxdı ki, bu qaynayıb-qarışmadan sonra da Bülbül onu həmişə kölgədə qoyur, axşam-səhər elə oxuyur, elə nəğmələr bəstələyir, hətta Qırğının özü də onu saraya apartdırır, hərdən qurdurduğu, Qartal hökmdarın da başda əyləşdiyi eyş-işrət məclislərində cəhcəh vurdurub ləzzət alır.

Qarğa bir gün Qırğıya dedi:

-Mən ondan da yaxşı şərqlər bəstələyirəm. Ürəyim götürmür Bülbülün sizin ali işrətlərinizdə boşboğazlıq eləyib hərənizdən bir ənam almağını, sonra da öz xanəsində sizi aldatdığına xıssın-xıssın güldüyünü. Bülbüllərin hamısı müftəxordur, hiyləgərdir, camaatın başına kələk aç-aça dolanırlar. Bir dəfə onların öz aralarında danışdıqlarını eşitdim. Böyükləri, balacaları öyrədirdi ki, hər səhər bulaq suyunda çimiş, onda tükləriniz al-yaşıl çalacaq, camaat sizin gözəlliyinizə müştəq olub nə oxuduğunuza fikir verməyəcək. Ey əlahəzrət, olmazmı öz xeyrimiz özümüzdə çata, öz varlığımız öz cibimizdən çıxsa da bu cibimizə girə, bu cibimizdə qala? Biz də səninkəsiyin deyilikmi? Bizimkilər səninki sayılmırmı?

Qırğı Qarğa kürəkəninin dediklərinə inandı, amma bülbülü birdən-birə məclis-mərəkəldən uzaq salmağı da öz şəninə sığışdırmadı, fikirləşdi ki onda camaat deyəcək “özününkünü ikiəlli tutur”.

Qırğı ona “qohumbazlıq elədi” adı qoyulmasın deyə çalıb-oxumaq bilicilərini-Ayını, Şiri, Pələngi, Eşşəyi hüzuruna çağırırdı, Eşşəyi də bu dəstənin axırınıcı söz deyib, son qərar verəni təyin etdi. Qarğa ilə Bülbülü də gətirdilər. Bu yığışmanın məqsəd-məramını onların hamısına bildirəndən sonra sözü Bülbülə verdi.

Bülbül işi başa düşmüşdü, ona görə də elə oxudu, elə cəhcəh vurdu ki, onun ah-naləsinə Allahın qanmaz Ayısı da ağladı.

Sonra meydana Qarğa çıxdı. Qar-qar qırıldıadı. Onun səsindən Bülbülün özü də zara gəlib qulaqlarını tutdu.

Qarğa susandan sonra Şir ləzzətlə yırğalandı. Pələng də ona baxıb, həzz almış kimi ləngərləndi, özünü bu feyzdən hələ də doymayan tək göstərən Eşşəyin gözlərini açmağı uzun çəkdi.

Onlar bildirdilər ki, Qarğa Qırğının kürəkənidir. Odur ki, Qarğanı tərifiyəyə başladılar.

Eşşək deyilənlərə yekun vurdu:

-Belə müğənnisi olan ölkə bəxtiyardır.

Bülbül o vaxtdan didərgin düşüb, insandan qaçır, dərini həmişə güllərə danışır, adamlar isə onu ürəyinə vurduğu yara sızıltılarını eşitmək istəyirlər.

Bu ki tülkü imiş

Tülkü axşamdan çox vurnuxdu, əlinə bir şey keçmədi. Gəzə-gəzə gəlib bir boyaqçı damının üstünə çıxdı. Əyilib bacadan içəri baxanda ayaqlarının altındakı quzulamış torpaq uçdu, o, boyaq küpünün içinə düşdü. Hoppanıb qırağa çıxdı, güzgüdə özünü tanımadı, gördü xoruzquyruğu çalır. O biri küplərə atıldı, güzgünün qabağında şönküdü. Özünə hey göz qoyub sevindi ki, daha hara istəsə gedər, heç kim onu tülküyə oxşadıb tufəng atmaz, itlərə boğdurmaz.

Səhər tezdən usta şakirdi qapını açıb içəri girəndə tülkü onun qılçalarının arasından sıyrıxıb qaçdı meşəyə girdi.

Belə geyirlər ki, pələngin dərisi bərli-bəzəkli olduğu üçün heyvanlar onu özlərinə şah seçiblərmiş. Xəbər pələngə çatır ki, sənin şahlığın öldü, çünki meşədə səndən çox yaraşlıq xilqət peyda olub.

Pələng onlara deyir:

-Neynək, tapın gətirin, o məndən yaraşlıq olsa, onu şah seçərsiniz, mən isə, ona qulluqçu olaram.

Aylar ötüşdü. Yazın leysan yağışları başladı. Selsu yavaş-yavaş Tülkünün bər-bəzəyini soldurub, onu öz əslinə oxşatdı.

Bir səhər Tülkü şaha qul kimi qulluq eləyən Pələng ona baxıb, baxıb dedi:

- Rəngin getdikcə tülküyə oxşayırsan.

Tülkü gördü danmağın yeri deyil, “yox” desə pələng onu parça-parça edəcək, düzünü boynuna aldı:

-Bəli, Tülküyəm.

-Lənət mənim zənnimə, rənginə allanıb, mənim kimi aslan sənin kimi boz tülküyə bir il nökrəçilik elədim.

Yavaş-yavaş döşə də çatasıyam

Neçə gün idi ki, Ayı da, tülkü də özünü ora-bura vursalar da əllərinə bir şey keçmədi, aclıq onları haldan salmışdı. Hərəsi bir dəfə yuxarı dırmaşırdı ki, bəlkə o yandakı kənddən bir şey qapışdırıa bildilər.

Dədələrin başını kəsən bələndə üz-üzə gəldilər. Tülkü yaltaqlanmaya başladı:

-Ayı lələ, Allah səni yaxşı yetirdi. Neçə gündü acam, sənin səbəbinə qarnım doyacaq. Hamı deyir, Ayı lələ yetim-yesir yiyəsidi, ac-yalavac qeydinə qalandı.

Bu fikir ayının xoşuna gəldi, onu lovğalandırdı. O, Tülküyə dedi:

-Sən yanımcə gəl, bu saat bir bir şey taparam.

Tülkü bilirdi ki, əllərinə başqa ov keçməsə ayı onu parçalayıb yeyəsidir. Odur ki, yalandan hönkür-hönkür ağlamağa başladı.

Ayı soruşdu:

-Axı, birdən-birə nə oldu?

Tülkü içini çəkə-çəkə, gözlərini, burununu ova-ova zıqqıldadı:

-Mən balaca idim. Sənin atanla mənim atam bərk dost idilər. Onlar söhbət edə-edə bax, bu iki dərənin arasındakı qılıcla yuxarı gedirdilər. Onlar da bizim kimi ac idilər. Mənim atam səninkinə dedi:

-Qardaş, qılçalarım dalımca yerimir, gəl bir az oturaq, dincimizi alağ. Sən də mən günlü olarsan.

Sənin atan elə bir nərə çəkdi ki, dağlardan qayalar qopub hellən getdi. Dedi:

-Qardaş, aqlıq-zad mənə kar eləməz. İnanmırsan, bax. Sənin atan belə deyib dərənin bu üzündən bax, o üzünə, düz o til qayanın üstə hoppandı.

Ayı dedi:

-Mən də hoppanaram.

Tülkü dedi:

-Çətindi, nə səndə, nə də məndə atalarımızda olan o qoçaqlıq hanı...

Elə tülkü bunu demişdi, ayı qeyzə gəlib bu taydan o taya hoppandı, qayaya dəydi, xurd-xəşil olub dərəyə yuvarlandı.

Tülkü ayının yanına endi və onun tərpenə bilmədiyini görüb dilləndi:

-Mən şadam ki, atamın dostunu oğlu özgə yerdə yox, mənim yanımda can verir. Deyirəm dost, bu fani dünyadan birimiz köçürük, daha ikimiz niyə ölək.

Tülkü ayaq tərəfdən ayını sökməyə başladı.

Ayı indi başa düşdü ki, Tülkünün kələyinə uyub, ağılsızlıq eləyib, istədi o da bu son nəfəsdə onun başına corab hörsün, onun axırına çıxsın:

-Qardaş, görürəm yaman acmısan, oralarım pasaxdır, nə gözün doyacaq, nə qarnın, döşüm yağlıdır, özünü bərilərimə doğru ver.

Tülkü dedi:

-Hövsələsiz olma, yavaş-yavaş yeyə-yeyə döşünə də gəlib çatasıyam. Arığın nə işi var o qoruqda, vurub qıçını da sındırırsınlar.

Ayı gördü Tülkünü aldada, heyif ala bilməyəcək, soruşdu:

-Sən bu dərsi kimdən öyrənmisən?

Tülkü dedi:

-Rəhmətlik atamdan. O, naşılıq eləyib siftə sənin atanın döşündən sökəndə başına dəyən qapazdan gözünün biri kor oldu.

Böyüklərlə gəzirəm

Tülkünün könlündən böyüklərlə gəzmək keçirdi. Öz quyuğunu yatmış dəvənin quyuğuna calayır. Dəvə diksinib, ayağa qalxdı. Tülkü qopmadı ki, qopmadı. Dəvə özünü bazara verdi ki, qoy tülkü adamları görüb quyuğundan açılsın.

Görənlər qışqırdılar:

-Tülküyə bax, dəvənin quyuğundan asılıb.

Tülkü onlara göz vurdu:

-Mən ölüm, üstünü vurmayın, böyüklərlə gəzirəm.

İçini piy alıbmış

Tülkü itsiz-pişiksiz bir kəndin hinlərinə dadanmışdı. Hər gecə bir toyuq-çolpa gətirib çöldə yeyirdi, gündüzlər kefi istəyəndə arxayınca yatırdı. Qorxusuz-ürküsüz gəzirdi. Bir gün o, bir təpənin başına çıxdı, şəstlə oturdu və səhər-səhər bu yerlərdən harasa gedən şirə dedi:

-Bir də burdan keçmə, mən buranın hökmdarıyam.

Şir ona məhəl qoymadı. Bir də gəlib keçəndə Tülkü yekə-yekə bildirdi:

-Bir də özbaşınalıq eləsən, məndən incimə.

Şir səbrini basa bilmədi, pəncəsini onun başına atdı. Tülkünün gözləri pırtlayıb yerə düşdü. Sonra fikirləşdi ki, Tülkü belə fironluq eləməzdi, onu danışdıran var, görüm bu, nədir. Qayıdıb yerdə çapa-layan, zarıyan tülkünü götürdü, ora-burasına baxdı, əlləşdirdi, onun qarın salladığını görəndə pıçıldadı:

-İçini piy alıbmış...

Bu da təzə bir fənddir

Şahın bir buğası vardı. Car çəkirdi ki, kimin buğası, öküzü mənim buğama qalib gəlsə, ənam alacaq. Gündə bir kasıb-kusubənəmə susayıb öküzünü meydana çəkirdi, şahın buğasına öldürtdürürdü.

Bir gün kasıb bir kişinin əldən düşmüş öküzü dilə gəlib dedi:

-Məni meydana çək, qorxma.

Kişi öküzü küşt meydanına itələyə-itələyə zorla apardı. Öküz ora çatan kimi yığıldı, arxası yerə düşüb ayaqlarını göyə qaldırdı.

Şahın buğasını buraxdılar. Buğa sürətlə öküzə tərəf gəldi, lakin onu görəndə kimi meydandan çıxıb qaçdı.

Çox adamı heyrət bürümüşdü. Öküz sahibi də bu işə mətəl qalmışdı.

Öküz yenə dilləndi:

-Sahibim, burada təəccüblü heç nə yoxdur. Biz buzov vaxtı o buğa ilə bir yerdə otlamışıq. Həmişə mən onu döymüşəm. O mənim əldən düşdüyümü bilmədi, elə zənn etdi ki, bu da təzə bir fənddir, ona görə də başına götürüb getdi. Yekə yemək onu elə qaldırdı, ələcsizlik də məni elə endirdi.

Yonca əhvalatı

Bir tövlənin bir tərəfində quzulara yonca verib kökəldirlər, o biri tərəfində eşşəklə balası qırcla (heyvanların ayağının altına tökülən ot qırıntıları) qidalanırlar. Həmin eşşəyin balası hərdən bir qaçıb quzularla yonca yeyirdi.

Eşşək dedi:

- Bala, yoncaya meyl etmə. Gəl, dədə-babadan yediyimiz qırca qane ol. Yoxsa xəta çəkərsən.

Bir gün gecəyarı quzuları kəsməyə apardılar. Qoduq da onlarla getdi. Quzuları kəsdikcə onların xırıltısı qoduğu vahiməyə saldı. Qoduğu kəsmək istədikdə qulaqları qəssabı şübhəyə saldı. Onu anasının yanına qaytardılar. Qoduq dedi:

- Ana, sənə inanmırdım. Elə yonca yeməyin belə də xırıltısı olurmuş.

Tülkü və canavar

Tülkü çox gəzir yeməyə heç nə tapmır. Gəlib bir quyunun başına çıxır. Baxır ki, quyunun içində qoyun quyruğu var.

Quyuyu ona dayaz görünür. Deyir, mənimkini Allah yaman yetirib, kefim istəyən qədər yeyərəm, sonra da ikicə qarış dərinlikdən bircə hoppanışla qırağa sıçrayaram.

Tülkü özünü quyuya atır. Yeyib doyandan sonra ha atlanırsa quyudan çıxıb bilmir, qalır fikirləşib-fikirləşə. Bu vaxt ovdan, quşdan ötrü hər yanı gəzmiş canavar gəlib həmin quyuya yaxınlaşanda hənirti duyur. Sevinir ki, burdan hansı sürüsə keçirmiş, qoyunun biri quyuya düşüb, çobanın xəbəri olmayıb, indi onu şirincə-şirincə yeyərəm. Quyunun başına gəlib baxanda görür ki, ordakı qoyun deyil, tülküdür.

Soruşur:

-Ordan neyləyirsən?

Tülkü cavab verir:

-Burdan keçən sürüdən bir quyruq qoparıb bu quyuya salmışdım, indi onu yeyirəm. Ürəyimə danmışdı ki, gələcəksən, payını saxlamışam.

Qurd özünü quyuya atıb, quyruğa cumur.

Qurdun başı quyruğa qarışanda tülkü tez onun belinə tullanır. Hoppanıb quyudan çıxır, quyunun başında şöngüyür.

Qurd quyruğu yeyib qurtarandan sonra quyudan çıxmaq istəyir, hoppanıb düşür, özünü ora-bura vurur, lakin çalışıb, çabalamağının xeyirsizliyini görüb tülküdən kömək istəyir. Tülkü deyir, mən balaca, sən yekə, sənə gücüm çatmaz.

Canavar deyir:

-Bəs onda mən nə edim?

Tülkü gülə-gülə deyir:

-Darıxma, quyruq sahibi indilərdə gələr, səni quyudan çıxardar.

Tülkü və tələ

Tülkü ac idi. Gəlib gördü ki, bir çöpün ucunda iri bir qoyun quyruğu var. Qorxdu, yaxın getmədi.

Bu zaman qurd da gəlib çıxdı. Ondan soruşdu:

-Bir şey yoxdur?

Tülkü quyruğu göstərdi:

-Niyə yoxdur, bax, gözəl qoyun quyruğu...

-Tülkü, bəs niyə yemirsən?

-Orucam, iftarımı açmamışam. Sən doyunca ye, bir az da mənə saxla.

Qurd cəld quyruğa cumdu. Tələ şaqquldadı. Quyruq canavardan çox uzağa düşdü. Canavar tələdə qaldı, ha dartındı, canını qurtara bilmədi, tülkü isə quyruğu iştaha ilə yeməyə başladı.

Canavar soruşdu:

-Bəs. bayaq deyirdin ki, orucam?

Tülkü dedi:

-Göydə Ayı indicə gördüm. Ayı kı gördüm, daha yeməliyəm.

Tülkü yeyib doydu, getmək istərkən canavar ona yalvardı ki, gəl məni tələdən qurtar.

Tülkü dedi:

-Mən tələ yiyəsinin işinə qarışmaram.

Öluncə qəbir qazaram

Qarışqa filə ərə gedir. Lakin qarışqanın sevinci uzun çəkmir. Toy gecəsi fil ölür. Qarışqa zülüm-zülüm ağlayıb deyir:

- Mən sevindim ki, fil kimi ərim olacaq. Düşünmədim ki, ölənəcən filə qəbir qazmalı olacam.

Gürzə və tülkü

Gürzə bir gün gəlir ki, a tülkü, təklik məni bezikdirib, gəl dost olaq. Tülkü fikirləşir ki, onun sözünü yerə salsam, məndən inciyər, yuxu da ölüm kimi bir şeydir, yatdığım yerdə məni çalar.

Qorxusundan etiraz etmir, amma ona deyir ki, ay gürzə qardaş, mən bu sözü sənə çoxdan açmaq istəyirdim, amma ürək eləmərdim. İndi ki, mənim bu arzumu yerinə yetirdin, qoy sənənin o qaymaq buxağından öpüm.

Gürzə inanıb başını qaldırır. Tülkü dişlərini onun xirtləyinə necə keçirirsə gürzənin boğazını üzür. Gürzə ölür, dümdüz sərələnir.

Tülkü onun meydinə baxıb deyir:

-Sən həmişə əyri dururdun, indi düppədüzsən, mənim dirilikdə sənənin kimi əyri duranların ölü düzlüyündən xoşum gəlir.

Xatası bizə dəyər

Meşədə ər-arvad iki meymun yaşayırmış. Onların da üç-dörd körpə balası varmış. Bir gün ana meymun ata meymuna deyir:

-Eşitdiyimə görə qonşu kənddəki Fatı qarı ilə onun Mor pişiyi yola getmirlər. Gedək onları barışdıraq.

-Ata meymun əlini yelləyir:

-Özgəsinin dərdi bizə qalıb? Heç yola gedən günləri olmasın...

Ana meymun ata meymunu başa salmağa çalışır:

-Elə deyici olma, qonşudu xatası bizə dəyər.

Ata meymun ora-burasını qaşır, ana meymunun nədən qorxduğunu, ehtiyat elədiyini vecinə almır.

Bir gün Mor pişik Fatı arvadın gözünün qabağında qazanın qapağını vurub aşırır, südün qaymağını sivirib yeyir, sonra da onu daha çox yandırır yaxmaqdan ötrü ağız-burnunun, əl-ayaqlarının bulaşığını Fatı qarının tumanına silir.

Fatı qarı da durub Mor pişiyin üstünə neft tökür, kibriti çəkib atır. Mor pişik alışmağa başlayır, bilir Fatı qarı onu söndürməyəcək, özünü meşəyə vurur ki, şah-şəvələ sürtünüb alovunu keçirsin. Lakin hardan keçirsə oranı alov bürüyür. Meşə yanır. Ana meymunla ata meymun öz balalarını götürüb yangından güclə qaçıb qurtarırlar.

Ana meymun ata meymuna deyir:

-Gördün? Sənə demədimmi gedək onları barışdırmaq, yoxsa xatası bizə dəyər. İndi biz öz başımızı, balalarımızı harda saxlayaq?

Dovşanların qərarı

Dovşanlar bir yerə yığışıb danışdılar, mübahisəyə girişdilər, axırda razılaşıb belə qərara gəldilər ki, nə görürüksə səksənirik, ürəyimiz üstümüzdə durmur, hey qaçırıq, bir kol-kosun dalına-daldasına giririk, gizlənirik, yerimizi qızdırmamış bir şıqqıltıya, pırıltıya görə yenə götürülürük, gəlin özümüzü öldürək, canımız bu qəhr-qəzəbdən, bu əzab-əziyyətdən bir dəfəlik qurtarsın.

Dovşanlar qıraqları qamışlı bir gölə yaxınlaşırlar, istəyirlər özlərini bura atsınlar, boğulub ölsünlər. Gölün lap kənarına gələndə qurbağalar partapartla sulara töküldülər.

Dovşanlar gülüşdülər, dedilər, yox, qardaş, bizdən də qorxan varmı, gəlin yaşayaq.

Dəvə və tülkü

Dəvə ilə tülkü yoldaş olurlar. Ac imişlər, bir kömbə tapırlar.

Tülkü deyir:

-Bu kömbəni bölsək, heç birimiz doymayacağıq, gəl, əcdadımızdan danışaq, kimin əsli daha qədim olsa, kömbəni o yesin.

Dəvə meydanı tülküyə verir.

Tülkü deyir:

-Rəhmətlik anama nənəm həmişə deyərdi ki, dünya binnət olanda mənim Binnət adlı bir oğlum vardı.

Dəvə görür ki, tülkü çox uzaqdan başladı, nəslinin yaşı dünyanın yaşından da qabağa keçdi. Kömbəni ağzına atır, ayağa qalxır və deyir:

-Sənin dediyindən belə çıxır ki, dəvə uşaqdır.

Pişik və balaları

Bir kişinin ala bir pişiyi vardı. Hər gün ona da ət alardı. Pişik də buna qane olur, oğurluq etməzdi.

Kişi bir gün yenə beş girvənkə ət alır, onun bir girvənkəsini kəsib pişiyə verir, lakin işdən qayıdandan sonra əti tapmır. Kişi öz-özünə deyir:

-Oğru gəlsə, ayrı şey də aparardı. Bəs bu kimin işidir?

Pişik taxtın altından çıxıb dillənir:

-Əti mən götürmüşəm. Hər dəfə mənə bir girvəngə ət verirdin, tək canıma bəs idi. Amma indi dörd balam var. Sənsə mənə indi də bir girvənkə verirsən, balalarımı nəzərə almırsan. Sənin bu ədalətsizliyin məni axırda oğru olmağa məcbur elədi.

Şir və qarğa

Şir böyük bir meşənin hökmdarı, qarğa da onun həkimi idi. Bir gün şir qarğaya dedi:

-Nədənsə tez-tez əsəbləşirəm, başım ağrıyır.

Qarğa dedi:

-Bu meşədə bir bülbül, turac və qırqovul yaşayır. Onlar axşamacan ötürlər, sizi əsəbləşdirən onların səsidir. Şir əmr verib bülbülü, turacı və qırqovulu meşədən qovdurdu.

Sərçə indi ən böyük padşahdır

Qartal quşların padşahı idi. Qırğıya tapşırırdı ki, bütün quşları bura çağır. Quşlar çağırışı eşitdi, qartalın başına yığışdı, lakin boz sərçə gəlmədi, çağırığıya dedi:

-Sən də qələt eləyirsən, səni göndərən də, başını daşın yekəsinə döyür, mən heç kəsin əmrinə qulaq asan deyiləm.

Sərçənin dediklərini qartala çatdıranda o, pərt olsa da səbrini basıb dedi:

-Qırğı, sən sərçəni yolmağa, tükünü göyə sovurmağa tələsmə, qoy mən öyrənim görüm sərçəyə qüvvət verən nədir ki, o belə yava-yava danışır.

Qartal qırğı ilə qoşa uçdu, ucadan baxanda gördü ki, sərçə öz sevgilisi ilə eyş-işrətdədir.

Onları zövq-səfa məqamında görən qartal qırğıya dedi:

-Ona bu gün yaxın düşsən günahdır. Sərçə indi ən böyük padşahdır.

Şir və tülkü

Bir şir meşədə şahlıq edirdi. Hər tayfanın başcısını çağırıb tapşırırdı ki, gedin çalın-çapın, başınızı dolandırın, gərək mənim vilayətimdə pis dolanan olmasın.

Heyvanlar dəstələnib uzaqlaşmışdılar, hər bölük meşənin bir ucqarına çəkilmişdi, yeyib yatırdılar.

Bir gün meşəyə arıq bir tülkü gəlib çıxır. Bu tülkü candan elə düşübmüş ki, yeriyəndə bəzən yıxılırmış. Şirə yaxınlaşanda da kəlləmayallaq aşır.

Şir soruşur:

-Bizim məmləkətdənsən?

Tülkü deyir:

-Xeyr, şah sağ olsun, pələngin vilayətindənəm. Pələng təkcə öz nəslinə-kökünə ağ gün verib, bizləri

gözdən salıb, bizlərin içinin ən diribaşı, canlısı mənəm ki, sizi deyib gəlmişəm.

Bu zaman ora bir at da gəlib çıxır. Atı görəndə şirin gözləri irilir, tükləri biz-biz olur, quyruğu düppədüz düzəlir, sonra şir nərə çəkib atın üstünə atılır, atı parçalayır, tülküyə deyir:

-Mən toxam, bunu səndən ötrü dağıtdım, ye.

Tülkü doyunca yeyəndən sonra şiri tərifləyir:

-Şah sağ olsun, sən nərə çəkəndə yaman qorxdum, az qaldı ürəyim qopsun, canımda can olsaydı qaçardım, ilim-ilim itərdim. Sənin gözlərin böyüyəndə, tüklərin biz-biz olanda, quyruğun düppədüz düzəldə, az qaldı bağrım yarılınsın. Bizim pələngdə hünərlik hardaydı... Bir dəfə lovğalandı, dedi, qollarımı zəncirlə bağlayın, onu qırıq-qırıq eləyim. Ayı dedi, özündən basma, at bağırsağını qıra bilsən onda inanaram ki, güclüsən. Pələng razılaşdı. Ayı bir atı basdı, qarnını cırıb bağırsaqlarını çıxartdı, pələngin qollarını bağırsaqla sarıdı.

Ayı ona dedi:

-Qoy qurusun, hələ dəymə. Hünər onun qurusunu qırmaqdır.

Bağırsaq iki günə qurudu. Pələng nə qədər güc verdisə qıra bilmədi.

Tülkünün bu söhbətini eşidən şir pələngin bivecliyinə güldü, dedi:

-Gətir at bağırsağı ilə qollarımı-qıçlarımı bağla. Pələng iki gün gözləmişdi, mən lap üç gün gözlərəm, qoy quruyub qaxaca dönsün.

Tülkü onun qollarını-qıçlarını bağırsaqla sarıyır. Atın ətindən üç gün yeyib keyf eyləyir, heç nədən qorxmur, bilir ki, şahın yanında onun xətrinə dəyən olmayacaq.

Vaxt gəlib çatır. Şir nə qədər çalışırsa qollarındakı, qılçalarındakı quru bağırsağı qıra bilmir. Nərə çəkdiyə güc verdikdə bağırsaqların dərisini kəsib ətinə, ətini də kəsib sümüyündə dayanır.

Şir tülküyə deyir:

-Gəl aç məni.

Tülkü onun arxa tərəfinə keçir, istəyir şiri parçalasın, amma qorxur ki, qanrılıb, geri dönüb birçə dəfə ağzını atsa tülkü şirin dişlərindən salamat qurtarmaz.

Tülkü deyir:

-Düyun düşüb, məndə hanı o dırnaq?.. Qoy görüm kimi tapıram, gətirim, bizə kömək eləsin.

Tülkü əkilir ki, şir belə çox qala bilməz, hirsini başına vuracaq, ürəyini partladacaq, bir müftə yemək də mənə qalar, bunu da yeyərəm, özümə gələərəm.

Tülkü uzaqlaşan kimi bir kəsəyən gəlir, bağırsaqları doğrayıb şirin qollarını, qıçlarını açır.

Şir dardan qurtaran kimi qaçmağa başlayır. Onu görənlər soruşurlar:

-Hökmdar, hara belə?

Şir onlara cavab verir:

-Bir məmləkətdə ki, şirin əl-qolunu bağlayan tülkü, açanı da siçan ola-ordən qaçmaq lazımdır.

Meşə sakinləri onun dalınca götürüldülər. Meşə tülküyə qaldı.

Tülkü və çaqqal

Tülkü meşəni boş-kimsəsiz görüb özünü oranın şahı elan edir. Meşədə gəzməyə başlayır, istəyir məmləkətinə hər həmcinsdən çağırırsın, onlara desin, mənim şahlığında heç kimdən çəkinməyin, istədiyiniz kimi yaşayın, ömür sürün.

Bu vaxt bir çaqqalla rastlaşır. Baxır ki, çaqqal da onun buraya gəldiyi gündədir-qıçları dolaşır, boşu-boşundan keçir, ona deyir:

-O atı bu saat dağdıram, sən də yeyib kökəlersən. Amma mənə yaxşı fikir ver.

Tülkü belə deyib gözlərini bərəldir, çaqqaldan soruşur:

-Gözlərim iridimi?

Çaqqalda da az yox imiş, bilir ki, tülkü şir yerşi yerimək istəyir, həm onu tərifə tutub ölümə vermək istəyir, həm də fikiləşir ki, tülkü buranın padşahıdır, xətri məndən niyə qırıq olsun? Deyir:

-Yaman irildi.

Tülkü tükələrini qabartmağa çalışır, lakin tək biri də dik durmur, çaqqaldan yenə soruşur:

-Tüklərim biz-biz oldumu?

Çaqqal cavab verir:

-Oldu, yaman oldu.

Tülkü quyruğunu ox kimi düzəldir, xəbər alır:

-Quyruğum düppədüz düzəldimi?

Çaqqal deyir:

-Yaman düzəldi.

Tülkü çaqqala qabaqcadan ürək-dirək verir:

-Nərəm səni qorxuzmasın, bu saat o atın ciyərini çıxardacam, sən də doyunca yeyəcəksən.

Tülkü “nərə” çəkəndə çaqqalın gülməyi tutur, çünki həmişəki kimicə vəkkildəyir, özünü atın üstünə atır. At təpiklə vurub onu öldürür.

Çaqqal ona yaxınlaşıb deyir:

-Ay tülkü, sağlığında sadaladıqlarını hamısı indi səndə var: gözlərin bərələ qalıb, tüklərin biz-biz olub, quyruğun da düppədüz düzəlib. Özünü başqasına oxşadanların axırını belə gördüm.

Kəsib sanayırlar

Kirpi gördü ki, dovşanların qaçaqaçı üşüb. Qaçmaqda olan dovşanın birindən soruşdu:

-Qonşu, bu nə qaçaqaçdı?

-Təzə hökmdar əmr edib, üç qulağı olanların qulaqlarını kəsirlər.

Kirpi:

-Sizin ki, qulağınız üç deyil, ikidir.

-Bəla bundadır ki, heyvanların qulaqlarını kəsib, sonra sanayırlar.

Mən carçıyam

Xoruzla tula dostlaşmışdı. Onlar hər yerə bir gedib gəlirdilər. Xoruz eşitmişdi ki, meşədə bir tülkü var, hər gecə bu kəndə gəlir, fərə-beçə, toyuq-xoruz boğazlayıb aparır. Xoruz dostu tulaya dedi ki, mənə güləcəklər, fikirləşəcəklər paxıllıq eləyirəm. Səndən xahiş eləsəm, bir gecə yatmazsan, o tülkünün dərslərini verərsən.

Onlar sözləşib kənddən çıxdılar, meşəyə gəldilər.

Xoruz hündür bir ağacın başına qalxdı, tula isə o ağacdən xeyli aralıqdakı şahlığa girib gözlədi.

Xoruz dalbadal neçə dəfə banladı.

Onun səsini eşidən tülkü fikirləşdi ki, allahım verib, xoruz öz ayağı ilə gəlib meşəyə çıxıb, gedib tutaram, bu da olar mənim neçə-axşam sabahlığım, bir-iki gecə qorxusuz yaşayaram.

Tülkü səs gələn tərəfə devikə-devikə yaxınlaşdı, baxıb gördü ki, yekə bir xoruz ağacın lap kəlləsinə qonub, ora dırmaşa bilməyəcək, hünər odur onu dilə tutub yerə endirəsən. Odur ki, onu xoş qılıqla dindirdi:

-Xoruz lələ, sənün bizim bu yerlərə basdığın qədəmlərin mübarək. Xeyir ola?

Xoruz dedi:

-Mən burda təzə kənd salacam.

Tülkü dedi:

-Xoruz lələ, yaxşı niyyətdir, Allah xeyirli eləsin. Olarmı məni də bu kəndə götürəsən?

Xoruz etiraz etmədi.

-Niyə olmur.

Tülkü gördü söz sözü yaxşı çəkib gətirdi, dilini saxlamadı:

-Onda düş aşağı, mənim məhlə yerimi göstər, yavaş-yavaş özümə bir koma qaraldım, yerimə çəpər çəkim.

Xoruz dedi:

-Mən-carçıyam. Məhlə yeri paylayan o aşağıdakı ağacın dibindədir, zəhmət olmasa, ora, onun yanına get, səninkini bu saat bölüb versin ki, basabasa düşməyəsən.

Tülkü düşündü ki, carçılar sağsağan kimi olurlar, hansı budağa desən uçub qonurlar, yer bölüb paylayan, yəqin, larıdır, iki bu yekəlikdədir, bəxtim gətirib qazanmayıb hazıra tuş gəlmişəm, larılar uça da bilmirlər, mənim qabağımdan hara qaçacaq?

Tülkü carçı xoruzun göstərdiyi ağacın dibinə çatanda tula şahlıqdan çıxdı, tülkünün üstünə atıldı, qulağının birini qopardı, quyruğunun da yarısını. Tülkü tulanın əlindən birtəhər canını götürüb qaçdı, hündür bir qayanın başına çıxıb xoruza dedi:

-Sənin yer parlayanın həmişə o tula olacaqsə, burda kənd sala bilməyəcəksən.

Pişikdən də balaca oldum

Döyülüb qovulmuş pişiyin dalınca da qancıq itlər salışır. O özünü kola-kosa vura-vura gəlib bir meşəyə çıxır. Onu görən pələngi heyrət bürüyür: “Bu ki, bizim nəsildəndir, başının yekəliyindən, boynunun nazikliyindən, qarnının sallaqlığından bilinir ki, yaşı çoxdur, qocalıb, bəs niyə balaca qalıb?”

Pələng bunun səbəbini soruşduqda pişik ona deyir ki, mən tək deyiləm, mənim kimiləri çoxdur, bizim hamımızı bu kökə insan salıb.

Pələng xəbər alır:

-İnsan nə olan şeydir? O, kimdirsə, bizim nəslin düşmənidir, onu mənə tanıt, ondan hamımızın heyfini alım.

Pişik Pələngi meşədən düzə gətirir. Gəlib görür ki, cütcü kəl-öküzləri açıb, otarmağa, sulamağa aparıb.

Xışı yerə sancılmış, buyunduruqları sərili görən Pələng Pişikdən soruşur:

-Bunlar nədir?

Pişik deyir ki, bu boyunduruqlara kəl-öküz qoşurlar, bu xışla yer əkirlər, hamısı insanındır.

Pələng deyir:

O boyunduruğu mənim boynuma qoy, bunların hamısını meşəyə çəkəcəm, yiyəsi o insan dalımca gələr, ondan sizin qisasınızı ondan alaram.

Pələngin yeyəliyinə, gücünə arxayın olan pişik boyunduruğun bir tayını onun boynuna qoyur, samıların bağını onların çənəsinin altında bağlayır.

Pələng ha güc verirsə xışı tərpedə bilmir, elə bu zaman insan gəlib çıxır, pişik qaçır, pələngin boynu qalır boyunduruqda.

İnsan ona deyir:

-Kələmin biri azarlayıb, Allah səni yaman yerimdə yetirdi, yoxsa boyunduruğun bir tayını götürən olmayacaqdı.

O, bir tay kəli də, öküzləri də qoşur, bir əli ilə xışdan yapışib pələngi qamçıya tutur. Qamçı belində şaqqıldadıqça pələng özünü boyunduruğa verir, kəllə bazlaşib xışı irəli dartır.

Vəri bir dəfə başa çıxandan sonra görür yox, gücü tükənib daha taqəti qalmayıb, yıxılır ki, insanın bəlkə ona yazığı gələ, onu açıb buraxa.

İnsanda hardaydı o mərhəmət. Əlinə bir özgə malı düşmüşdü, onu belində bostan əkməyəsəydi heç ürəyi soyuyardı?

Pələngi qamçı ilə dağ-dağ eləyir, sonra xış qaşıyanla döyür. Pələng canını dişinə tutur, irəli bir də cumuxur, yenə də heydən kəsilir, tir-tap uzanır. İnsan onu döydükcə qışqırır, “ay öldüm” deyir, “ay yandım” bağırır, harayına heç bir canlı-cinli çatmır. Ölhaöldə necə olursa samıların bağı qırılır, pələng boyunduruğun altında çıxıb meşəyə sarı götürülür. Meşənin girəcəyində həmin pişiyi görür, tanıyır, lakin pişik onu tanımır, deyir, sən pələng deyilsən, bizim pişiklərin birisən.

Pələng deyir:

- Mən hələ insan əlində bircə saat qalıb bu günə düşmüşəm, o mənə bircə gün yer əkdirsə səndən də balaca olardım.

Torağayın intiqamı

Torağay yolun qırağında yuva qurubmuş. Şir də bu yuvanı ayaqlayıb, torağayın ətcə balalarını əzib, öldürübmüş.

Bir gün torağay onun qabağını kəsib deyir:

-Səndən balalarımın intiqamını alacam.

Şir torağayın dediklərini vecinə almır, hələ bir lovğalanıb da:

-Sən özün nəsən ki, sənin intiqamın da nə ola...

Torağay quşlar padşahına şikayətə gedir. Quşlar padşahı bütün quşları yığır və deyir:

-Kim şirin gözlərini dimdiyi ilə vurub onu kor edə bilər?

Bu işi sağsağan öz öhdəsinə götürür. Yatdığı yerdə şirin gözlərini dimdikləyib deşir.

Şir qalır heç vaxt gündüzü olmayan zülmətdə, ciyəri də susuzluqdan yanır, bilmir hara getsin, hansı səmtə üz tutsun.

Bu vədə quşlar padşahı qurbağalardan xahiş edir ki, bir uçurumda, yarğanın başında quruldaşsınlar. Qurbağalar da padşahın bu sözünü tuturlar, başlayırlar ağız-ağıza verməyə. Şir heç bir şübhə etmir ki,

qurbağalar quruldaşan tərəfdə su olar, aldanıb səs gələn tərəfə gedir və uçurumdan aşağı yuvarlanırlar.

Torağay can verən şirin yaxınına qonub deyir:

-Şir, gördünmü səndən intiqamımı necə aldım? Gördünmü “mənəm” liyin, saymazlığın axırı necə olur?

Sənin qarının nəyini yemişəm

Bir canavar tez-tez bəyin sürüsündən qoyun-qoç aparardı. Bir gün bəyin iti canavara hücum etdi, onu pis vəziyyətə saldı. Canavar güc-bəla ilə canını xilas etdi. Elə bu zaman kasıb bir qarının iti özünü canavara yetirdi.

Canavar dedi:

-A qarının iti, bəyin qoyununu yemişəm, iti də mənə hücum edir. O haqlıdır. Sənin qarının bir inəyi var, ona da dəyməmişəm, de görüm sən nədən ötrü gəlmisən, sən nəyin heyfini çıxarmaq istəyirsən. Bunu deyərək qarının itinin boğazından yapışıb, yerə çırpıb öldürdü.

Onunku böyük Allahdan üzülüb

Ovçu adəti üzrə ova çıxmışdı. Ovçunun çiyindəki tufəngini, əlindəki otu, yanındakı tulanı görənlər çaşdılar. Bir nəfər cəsarət edib soruşdu:

-Ovçu qardaş, tufəngi, tulanı bildik, bəs bu ot nəyə gərəkdir?

Ovçu dedi:

-Bu yaxınlarda bir tülkü yaşayır, Kəndin toyuq-cücəsinə aman vermir. Özünü də ovlamaq çətindir. Belə ki, onun üç çıxış yeri var. Deşiyin birinin ağzında tulanı qoyacağam, birinin ağzında ocaq çatıb içəri tüstü verəcəyəm, birini də özüm gözləyəcəyəm.

Kişi əlini dizinə vurub dedi:

-Yox, qardaş, tülkünün işi bitdi. Onunku böyük Allahdan üzülüb.

Mənə dəymədi

Qurbağalar sakitcə göldə yaşayıb, öz nəğmələrini oxuya-oxuya xoş güzaran keçirirdilər. Hardansa bu gölə iri su ilanı gəlib çıxdı, növbə ilə qurbağaları yeməyə başladı. İlan qurbağaların birini tutub yeyəndə, başqaları belə bir nəğmə oxuyurdu:

-Vakka-vakk, mənə dəymədi.

Lakin bir qədərdən sonra ilan “vakka-vakk, mənə dəymədi” deyən qurbağaların hamısını yedi.

Bu kölün yanında başqa bir göl də var idi. Amma orada nə qurbağalar görünürdü, nə də onların nəğmələri eşidilirdi.

Leylək, tülkü və anqu

Ağacın başında leylək, ona yaxın qamışlıqda isə anqu (vağ) yaşayırdı. Adətən, leylək üç bala çıxarar, bunun birini qurd-quşa, tülküyə, çaqqala qurban verir.

Leyləyin balasını bir neçə gün əvvəl təzəcə yemiş tülkü bir də gəlir.

Leylək ağacın başında, tülkü isə yerdə ona deyir:

-Balanın birini də verməlisən.

Leylək deyir:

-A tülkü, birini verdim də.

-Yox, o, qurban idi.

Leylək soruşur:

-Tülkü, verməsəm neylərsən.

-Necə neylərəm, balta, mişar gətirib bu ağacı kəsərəm. Yuvan dağılar, balalarını da yeyərəm. Heç biri də qalmaz. Sənə bir gün möhlət verirəm. Əgər yola gəlməsən, balta, mişar gətirib ağacı kəsəcəyəm.

Leylək ağlaya-ağlaya, yır-yığış edir, başqa bir yerə köçməyə hazırlaşır. Bunu görən qonşusu anqu soruşur:

-Qonşu, xeyir ola, hara köçürsən? Nə olub?

Leylək deyir:

-Anqu, daha nə olacaq. Hər dəfə tülkü mənə qorxudub, balalarımı alıb yeyir. Mənə möhlət verdi, vədə vaxtı gəlib, balta ilə, mişarla ağacı kəsib balalarımın hamısını yeyəcək.

Anqu qəhqəhə çəkib güldü.

-Leylək, sən ki, avammışsan, ay evi dağılanın balası, tülkü sənə nə edə bilər, o yerdə, sən göydə, ağacın başında. Avam leylək, tülkünün baltası, mişarı hardadır, onun kəsər tutan əlimi var? Bax, leylək, sənə bir sirr öyrədib gedirəm. Olmaya-olmaya bu sirri tülküyə açasan.

Leylək dedi:

-Anqu, tülküdən sən də qorxursan?

-Elə-belə mərdi-mərdanə yox. Bu uzun dimdiyimlə vurub, tülkünün iki gözünü çıxararam. Amma tülkünün tülkölüyündən, hiyləsindən ehtiyat edirəm. Bil ki, tülkülərin hiyləsi çoxlarını bada verib. Ağzında tülkü deyirsən.

Leylək deyir:

-Qurban olum, Anqu, mənə balalarımı xilas etməkdən danış.

Anqu deyir:

-Tülkü gələndə əliboş gələcək. Sən onu qabaqla, de ki, tülkü, baltan, mişarın hanı? Deyəcək ki, kolun dalına qoymuşam. De ki, get gətir. Tülkünün acizliyini onda görəcəksən. Sən bu sözünlə onun başına bir qazan qaynar su tökmüş olacaqsan.

Bir gün tülkü qaça-qaça leyləyin yuvası olan ağacın dibinə gəldi və leyləyə dedi:

-At balanın birini, acam.

Leylək ondan soruşdu:

-Hanı sənin baltan, mişarın, a tülkü?

Tülkü:-Kölün dibində qoymuşam, -dedi.

Leylək qanadlarını oynada-oynada dedi:

-Tülkü, sənin baltan, mişarın hardandır sənin kəsər tutan əlinmi var? Neçə ildir mən avamı aldadıb balalarımı yeyirsən. Mən göydə, ağacın başında, sən yerdə, ağacın dibində. Qanadınmı var, uçub bura qonasan. Heç o səlvər şələ quyruğunu yerdə gəzdirə bilmirsən. Çıx, get, daha məni qorxuda bilməzsən.

Tülkü yazıq görkəm alıb Leyləyə yalvarmağa başladı.

-Leylək, sənin müəllimin sənə yaxşı dərs verib, halal olsun. Onda nə olar, onun adını de, qoy mən də bir məsləhət alım, ac qalмайım. Mən də bir ruzi tapım, sənin balalarından gözümü çəkim.

Ağziyırıq, sözsaxlamaz Leylək o saat yumşaldı.

-Tülkü, kim olacaq, yaxınlıqda yaşayan qonşum Anqu.

Tülkü:

-Halal olsun, uzunboğaz Anqu, səndə bu ağıl? Neynək, sən durursan, şələquyruq tülkü durur. Salamət qal, leylək,- deyib getdi.

Tülkü intiqam almaq üçün qamışlığın ətrafında Anqunu axtarırdı. Anqu birdən qamışlıqdan çıxdı.

Anqunun uzun boğazını, qılınc kimi dimdiyini görəndə qorxudan tülkü ürpəşdi, dili tutar-tutmaz:

-Əzizim Anqu, heyran qalmışam sənin uzun boğazına, dimdiyinə. Deyirəm, gecə yatanda bu boyun-boğazını necə qoruyursan?-dedi.

Anqu cavab verdi:

-Nə gəlib mənim uzun qanadlarıma, hərəsi bir yorğan boydadı, çəkirəm başıma, ləzzətlə yatıram.

Tülkü dedi:

-Düzü, yerişini, duruşunu çox görmüşəm, amma yatışını heç görməmişəm.

Anqu cavab verdi:

-Onu da görərsən.

Tülkü:

Nə vaxt?

Anqu:

-Elə indi.

Tülkü:

-Qurban olum o uzun boğazına, bir yat, o yorğan qanadlarının duruşuna nə baxım.

Anqu yatdı. Qanadının biri ilə boğazının bir tərəfini örtüdü.

Tülkü:

-Bəs bir tərəfi açıq qaldı.

Anqu:

-A tülkü, altıaylıq deyilsən ki, hövsələn olsun, gözlə də. Anqu o biri qanadını da çəkib, boyun-boğazını, başını tamam örtüdü. Tülkü açılıb dərhal Anqunu tutdu.

Anqu:

-Tülkü bu nə hiylədi?

Tülkü:

-Bəs Leyləyə dərs verib öyrədəndə bilmirdin ki, tülkü səni cəzasız buraxmayacaq.

Qızılquş və gürzə

Qızılquş gözəl bir çəməndə gəzirdi, birdən gürzə onu gördü və dedi:

-Qızılquş, gəl dost olaq.

Qızılquş dedi:

-Bizim dostluğumuz tutmaz, çünki sən həmişə əyri durursan. Bir də mənlə dost olmaqda məqsədin nədir?

Gürzə:

-Sənlə dost olub göyə çıxmaq, oradan yerə baxmaq istəyirəm.

Qızılquş gürzəni caynağına alıb göyə qaldırdı. Göydə gördü ki, gürzə başını onun qanadının altına uzadıb, onu çalmaq istəyir.

Yenə də inanmayıb soruşdu:

-Neynirsən?

Gürzə onu azdırmağa çalışdı, harda olduğunu unutmuşdu, axı mərəzi tutmuşdu.

Dedi:

-Heç, başım gicəlləndi, gözüm qaraldı. Sizlər həmişə göydəsiniz, burdan yerlərə necə ürək eyləyib baxırsınız?

Qızılquş onun şirin dilinə aldanmadı, caynaqlarını araladı. Gürzə yerə düşdü, qıvrılıb açıla-açıla dümdüz düzəldi, öldü.

Qızılquş onun dalınca şığıyıb dedi:

-Bax, mən xəyanətkarı belə düz görmək istəyirəm.

Andın iki başı olur

Sürü dağdan arana enir. Qabaq qolunun biri qırılmış qoyun arxacda qalır, elə bilir sahibi sürünü yaylıma çıxarıb, sağına gətirəndə onu burda görəcək, sınıqçı gətirib qolunu sarıtdıracaq.

Qoyun bir də görür, oba köçüb, yurdu qalıb. Yurd yerində bir canavar hərlənir. İstəyir özünü sərgənə sürüsün, yaldan aşsın, görür yox, canavar onu görüb, ona sarı gəlir. Canavarın pəncəsindən hara qaça bilərdi, tərپənmir, deyir bəlkə mənə belə gəlir, mənə heç gözü almayıb, mən qara, arxac qara, bir az sümsünəcək, ötüb keçəcək.

Lakin canavar düz ona sarı gəlir, qoyunun qabağında dayanır, onu məzəmmət edir:

-Mənim yurdunda nə gəzirsən?

Qoyun deyir:

-Bura ata-babadan bizim yurddur.

Canavar deyri:

-Sən mənə necə inandıra bilərsən ki, bura bizim yurddur? Qoyunun dili gödəlir, axı sahibinin heç olmasa bir atı ya da bir ulağı burda olsaydı, o, qoyunun sözünü təsdiq edərdi. İndi qoyun lap yüz dəfə and içsin, aman eləsin, canavarı inandıra bilərmi?

Qoyun deyir?

-Bəs sən necə inandırarsan ki, bura bizim yox, sizinkidir?

Canavar öyünə-öyünə deyir:

-Bu saat bura yüz şahid yığaram.

Canavar belə deyib dağın dalına aşır, tülküdən, çaqqaldan birini tapıb gətirsin, şahidlik elətdirsin.

Bu zaman qara qoyunu sürüdə görməyən Bozdar geri götürülür, özünü arxaca salır.

Qoyun onu görüb ürəklənir, deyir:

-Sən get, o qayanın altında gizlən, mən öskürəndə canavarın üstünə atıl.

Bozdar həmin yerdə gizlənir. Canavar tülkünü götürüb gəlir. Tülkü çatan kimi qoyunu hədələməyə başlayır:

-Mən gözümü buralarda açmışam. Rəhmətlik babam buraları mənə göstərib deyərdi ki, canavarın yurdudur, mən bu canavarı həmişə burda görmüşəm.

Qoyun tülküyə deyir:

-İndi ki, belədir, get çıx o qayanın başına, üzünü göyə tutub and iç. De ki, əgər yalandan and içirəmsə, bu şirin canımdan xeyir görməyim.

Tülkü gedib həmin qayanın başına qalxır, qabaqca aşağı baxır, görür ki, Bozdar onu boğazlamağa hazırlayıb, amma qoyunun himini gözləyir. Tülkü oradan uzaqlaşmağa başlayır. Canavar soruşur:

-Niyə and içmədin?

Tülkü ona belə cavab verir:

-Andın iki başı olur. Gəl özün and iç. Qoyun anda inanır.

Canavar qayanın başına qalxar-qalxmaz qoyun öskürür, Bozdar canavarın xirtdəyindən yapışıb öldürür.

Qaç-aqaça gedən tülkü hələ sağ hesab elədiyi canavara eşitdirmək istəyir:

-Sənə demədimmi andın iki başı olur.

Sıçanla qurbağanın dostluğu

Sıçan qurbağanın yanına neçə dəfə gəlmişdi ki, mən də təkəm, qoy dost olaq, hərdən görüşək, söhbət eləyək, dərdimiz dağılsın. Uzun bir ip gətirim, bir ucunu sənin ağacına bağlayaq, o biri ucunu da mənim. Bir-birimizə nə zaman gərək olsaq, ipi çəkərik, onda mən sənin harayına tez çataram, sən də özünü mənə yetirərsən, bir-birimizə arxalanmasaq yaşaya bilmərik.

Sıçan çox dil tökəndən sonra qurbağanı yola gətirdi. Lakin dostlaşdıqları vaxtdan bircə gün keçmə-

miş qurbağanın başına bir bəla gəldi: qurbağa gölün qırağına çıxmışdı, özünü günə verirdi, siçan da o yanda sünbül qırırdı. Birdən bir qaraquş şığıyıb siçanı göyə qaldırdı. Qurbağa göyə çəkildiyini görüb özünü gölə atmaq istədi, amma suya çatmadı, ipin bir ucu da onun ayağına bağlı olduğuna görə göydə süzə-süzə getməyə başladı. Sərçələr, qaranquşlar ondan qaq-qıldıya-qaqqıldıya soruşdular:

-A qurbağa, bu nə haldır, yoxsa yerdə yaşamaqdan təngə gəlmişən, indi də göylərin seyrinə çıxmısan?

Qurbağa isə belə cavab verdi: -
Mən ölüm, üstünü vurmayın, ağılsızlıq eləyib özümü dost zibilinə salmışam.

Dost dostə tən gərək

Ana ceyran öz balası ilə bulağın gözündən su içməyə gəlmişdi. Bir maral da o yandakı bulağın üstünə enəndə hardansa bir canavar çıxdı, maral götürüldü, özünü meşəyə vurdu buynuzları ağaca ilişdi. Canavar ona çathaçatda bir ayı yuxarıdan aşağıya mayallaq vurdu. Canavar onu görüb qaçdı.

Bala ceyran anasına dedi:

-Ana, mən bilirəm ki, bizim nəslimizi artmağa qoymayan canavardır. Mən ayı ilə dost olacağam, qoy canavar bizə yaxın düşməsin.

Ana ceyran dedi:

-Dost dosta tən gərək, tən olmasa gen gərək. Ayı ilə bizim dostluğumuz tutmaz. Bizimki otdur, onun-ku ət. Ətə susayan ac qalanda öz balasını da yeyər.

Bala ceyran anasının sözüne baxmadı, ayı ilə dostluq elədi. Elə ki, qılçıqlı quyuya, quyruqlu da tövləyə girdi, ayının əlinə bir şey keçmədi, günlərlə ac qaldı. Gördü acından öləcək, dostu bala ceyranı yanına çağırdı və onu parçalamağa başladı.

Bala ceyran fəryad qoparanda ana ceyran ağlaya-ağlaya deyindi:

-Sənə vaxtında demədimmi dost dosta tən gərək, tən olmasa gen gərək.

Fil və sərçə

Fil sərçəni saymadan onun balasını ayağı ilə tapdalayır. Sərçə intiqam almaq üçün fürsət axtarır. Fil yatdığı yerdə dimdiyi ilə onun gözlərini kor edir. Kor filin susuzluqdan bağı partlayır. Sərçə qurbağadan xahiş edir ki, yarğanın başında quruldasın. Fil elə biləcək ki, qurbağa göldə quruldayır. O tərəfə qaçaq belə də olur. Fil yarğanın başına çatanda yumurlanıb dərəyə düşür və ölür.

Ölürəmsə hinin qabağında ölərəm

Bir kəndin toyuğuna-cücəsinə dadanmış tülkünü ovçu ölümcül yaralayır. Tülkü çölə qaçmaqdan əvvəl üzünü kəndə tərəf tutub sürətlə qaçır. Ovçu soruşur:

- Ay tülkü, onsuz da ölürsən kənddə nə işin var?

Tülkü cavab verir:

- Ölürəm, ölürəm! Əgər ölürəmsə düzdə niyə, hazır hinin qabağında, toyuqlara yaxın yerdə ölərəm.

Kömbə

Tülkü, Canavar, At və Dəvə bir kömbə tapırlar. Lakin bir kömbəni bölməkdə çətinlik çəkirlər. Belə qərara gəlirlər ki, kimin yaşı daha çoxdursa, kömbəni o yesin. Hər bir yaş söyləyir. At bildirir ki, mənim yaşımda deyil. Amma atam mənim yaş kağızımı, nalın içinə qoyub. Tülkü deyir:

- Mənim savadım yoxdur, odur ki, oxuya bilmərəm.

Canavar bildirir ki, yüksək təhsil sahibiyəm. Arxaya keçir ki, məktubu oxusun. At təpiklə elə vurur ki, Canavar ordaca ölür. Tülkü bir daşın üstünə çıxıb deyir:

- Qurbanın olum ay ata, nə yaxşı ki, mənə oxutmamısan.

Dəvə, tülkü və keçi *(“Kömbə” təmsilinin II variantı)*

Bir dəvə, bir keçi, bir də tülkü yol gedirdilər. Özləri də yaman acmışdılar. Baxdılar ki, yerə bir çörək düşüb. Dəvə dedi:

- Bunu bölsək, heç kimə çatmayacaq, yenə ac qalacayıq. Uşaqlar, gəlin kimin yaşı çoxdursa, çörəyi o yesin.

Keçi dedi:

- Vallah, Nuhun gəməsi hazır olanda, birinci içinə mən sıçrayıb minmişəm.

Dəvə dedi:

- Hə, xeyli yaşın varıymış. Tülkü qardaş, indi sən de görək neçə yaşın olar?

Tülkü dedi:

- Dəvə qağa, gör keçi nə danışır. Hazır gəminin içinə kim olsa minərdi. Gəminin taxtaları vurulanda, əmim oğlu çaqqalla orda işləmişik. Atam taxtaları rəndələyib vururdu. Koraları da mən verirdim. Lələm də mənə deyirdi ki, oğul, gərək sənə Şirin qızını alam, Aslan da qaynatan olsun.

Dəvə gördü ki, bunlar haralardan danışır. Çörəyi ağzına alıb dedi:

- Sizin deməyinizdən belə çıxır ki, dəvə uşaqdır?”

Çöl xoruzu və tülkü

Tülkü meşə xoruzuna rast gəlir. O, kök meşə xoruzunu yemək üçün hiyləyə əl atır. Xoruz qonduğu budağın altında dayanır və ah, of çəkir. Xoruz soruşur ki, tülkü nə çox ah, of çəkirsən?

Tülkü cavab verir:

- Bundan sonra işimiz fənadır. Padşah fərman verib ki, heç bir canlı başqa canlıya toxuna bilməz. Buna inanan xoruz tülkünün yanına gəlir. Bu vaxt böyükdən bir pələng çıxır. Tülkü qaçır, nə qaçır. Xoruz səslənir:

- Ey tülkü, padşahın fərmanı var, pələng sənə neyliyə bilər?

- Heç bəlkə pələngin o fərmandan xəbəri yoxdur. Fərmanı oxuyanacan məni basıb yeyəcək.

Şuxluq edirdim

Qarğılıqdan heç bir heyvanın səsinə bənzəməyən bir səs gəldi. Bu əcaib səsi eşidən bütün heyvanlar meşəni tərk edib qaçmağa başladılar. Şir qorxusundan yolu-izi batırdı, sonra öz-özünə dedi:

- Meşədə başqa heyvanlar mənim gücsüzlüyümü görüb itaətimdə durmayacaqlar.

Şir gücünü torplayıb qarğılığa hücum çəkdi. Baxdı ki, bu tülküdü, qərribə səslər çıxarırdı. O, tülküdən soruşdu?

- Bu nə qərribəlikdir?

Tülkü dedi:

-Şuxluq edirəm.

Şir onun boğazından tutub yerə çırpdı:

- Bütün heyvanlar meşəni tərk etdi, mən yolu-
izi batırdım, sən hələ şuxluq edirsən.

Dovşanla kirpinin söhbəti

Dovşan bir taxıl zəmisini göstərib deyir:

- Gəl, hərəmin zəminin bir tərəfindən qaçaq,
görək kim birinci çatacaq.

Kirpi ekiz bacısının birini gətirib taxıl güllü-
yünün başında qoyur, özü isə ayağında dayanır.
Dovşanın güllüyün başına çatanda kirpinin biri deyir:

-Mən burda.

Ayağa çatanda o biri deyir:

- Mən burda.

Dovşan hirsli-hirsli güllüyün o başına, bu
başına o qədər qaçır ki, ürəyi partlayıb ölür.

Canavar və qaz

Canavar böyük bir qoyun cəmdəyini yeyərkən
boğazında sümük qalır. Heç kəs o sümüyü çıxara
bilmir. Canavar yemək yeyə bilmir, taqətdən düşür.
Elan edir ki, kim sümüyü boğazımdan çıxartsa oni

mükafat gözləyir. Bu xəbəri eşidən qaz Canavarın yanına gəlir və deyir ki, ağzını aç, dimdiyini uzadıb Canavarın boğazından sümüyü çıxardır. Canavardan heç bir mükafat almayan qaz, canavarın dalınca dağa çıxır, dərəyə enəndə isə qaz da yanını basa-basa dərəyə enir. Canavar soruşur:

- Ay qaz, dağa çıxıram, dağa çıxırsan, dərəyə enirəm, dərəyə enirsən, xeyir ola?

- Sizin vəd etdiyiniz mükafatı istəyirəm.

Canavar gülür və deyir:

- Sənin qaz boğazın mənim canavar ağzımdan salamat çıxıb, daha bundan böyük nə mükafat istəyirsən?

Eşşəyin qurd dayısı

Canavar, yəni qurd kənd toyuna gəlir. Onu başda oturdurlar. Eşşək mərəkəni yara-yara keçib qurdun üzündən öpür və deyir:

- Allah dayımın qadasın alım.

Hamı deyir:

- Bizim eşşəyin qurddayısı budurmu?

Toy qurtarır, qurd toydan çıxıb getməyə başlayır. Eşşək deyir:

- Ay dayı, bəs mənle xüdafizləşməyib hara gedirsən?

- Ayə, eşşəyin biri eşşək mən sənin dayın olanda mən də eşşək nəslindən oluram. Canavar eşşəyin boğazından tutub yerə çıxıb öldürür.

Eşşək və kəndxuda

Molla Nəsrəddin sayacağı bir kişi ağlayır ki, eşşəyim itib tapmıram. Kişini muştuluqlayırlar ki, sənin eşşəyini kəndxuda seçiblər. Kişi deyir:

- Mən kəndxuda olan eşşəyimi necə görə bilərəm?

Məsləhət görürlər ki, bir ovuc arpa götür, adamları yara-yara keç kəndxudanın yanına.

Belə də olur. Kəndxuda kişidən soruşur?

- Ovcundakı nədir?

- Necə nədir? Eşşəyimsən arpanı gətirmişəm.

Kəndxuda kişini möhkəm döydürür.

- Qohumlarından istifadə edib kəndxuda oldun, vəzifəndən istifadə edib məni döydürdün. Yerə də girib, göyə də çıxsan yenə də sən mənim eşşəyim olaraq qalırsan.

Bağlayanı tülkü, çaqqal, açanı isə kəsəyən ola

Bir meşənin sahibi olan şir zəhmi ilə bütün heyvanları qorxudurdu. Şirə yaxınlıq edən tülkü şirdən soruşdu:

- Zənciri qıra bilirsən, ən nəhəng canlılara güc gəlirsən, bəs sənə nəyə gücün çatmaz?

Şir cavab verdi:

- Təkcə heyvan bağırsağını qurudub qollarımı arxadan bağlasalar onu açmağa gücüm çatmaz.

Şirə dedilər ki, icazə ver sənə gücünü sınaqdan keçirək. Tülkü çaqqala qoşulub mal bağırsağını qurudub şirin qollarını arxadan bağladılar. Doğrudan da şir nə qədər güc gəldisə qollarını açma bilmədi. Hətta, meşənin canavarları, pələngləri şirin səsinə eşidib köməyə gəldilər. Lakin, şirin qollarını açmağa gücləri çatmadı. Tülkü dedi:

- Çoxlarını qolu bağlı saxlamısan.

Tülkü və çaqqal şirə acıq verə-verə meşəni gəzməyə başladılar. Kəsəyən gəlib şirin başına çıxdı. Oynamağa başladı və dedi:

- Ey şir, bu meşədə məndən başqa heç kəs sənə qollarını açma bilməz.

Şir kəsəyənə (siçana) yalvardı:

- Ey balaca məxluq, mənə bu əzabdan qurtar.

Kəsəyən bağırsaqları xırda dişləri ilə doğradı. Pələngin, canavarın gücü çatmayan bu işi başa çatdırıb, şiri azad etdi.

Şir meşəni seyr edib, dərindən nəfəs aldı və dedi:

- Ey meşə, mən səni tərk edib gedirəm, bir yerdə ki şirin qollarını bağlayan tülkü və çaqqal, açanı isə kəsəyən ola, o yerdə qalmaq olmaz.

Şah və dəvəquşu

Bir ovçu dəvəquşunu tutub, ölkənin şahına gətirir. Şah deyir:

- Yaxşı boy-buxunlu quşdur, lakin ayaqları çox uzun, dimdiyi yekədir. Aparın bunu quş həddinə salıb gətirin.

Ovçu dəvəquşunun uzun ayaqlarını kəsib gödəldir, dimdiyini isə yarıyacaq kəsir. Yəni dəvəquşunu “quş həddinə salıb” saraya gətirir.

Şah deyir:

- Axı, quş yerimdir.

Ovçu cavab verir:

- Hökmdar Allahın yaratdığı quşu yenidən quş həddinə salanda belə olur.

Quşlara ad qoyulanda ordaydın

Qəflətən bir kişinin uzaq yerdən qonağı gəlir. Evdə ət olmur. Kişi çəpərin üstündən bir sağsağan (ikinci adı qəcələ) tutub arvadına verib deyir:

- Bu qırqovulu qonaq üçün bişir.

Arvad deyir:

- A kişi, bu ki sağsağandır.

Kişi əsəbi halda deyir:

- Ay rəhmətliyin balası, quşlara ad qoyulanda sən orda idin?

Qoyunu qurda göstərmək kifayətdir

Şah bir kəndin ağsaqqalına qoyun verir və deyir:

- Bu qoyunu elə bəsləməlisən ki, onun əti nə bir kilo artsın, nə də azalsın.

Şah bununla el ağsaqqalını sınağa çəkir. Şah onu da bildirir ki, mən qoyunu istənilən vaxt səndən tələb edə bilərəm.

El ağsaqqalı ehtiyatı əldən buraxmır. Hər gün qoyunu yedizdirib-içizdirib bəsləyir, sonda isə bircə dəfə canavara göstərir. Canavarı görəndə qoyun əvvəlki həddinə düşür.

Bir gün şah qoyunu ağsaqqaldan tələb edir. Şah qoyunu tərəziyə qoydurur. Baxır ki, qoyun nə kökəlib, nə də ki arıxlayıb. O, ağsaqqaldan soruşur:

- Sən bunu necə edirsən?

Kişi cavab verir:

- Qoyunu bircə dəfə qurda göstərmək hər şeyə öz həddini bildirir.

Şah müdrik qocanın nə demək istədiyini anlayır.

Qartal və qarğa

Nədənsə qartalla qarğanın dostluğu tutur. Qartal qarğanı aparıb qayanın zirvəsində hər gün ona bildirçin, qırqovul və kəklik döşü yedizdirir.

Qarğa deyir:

- Sən məni elə-belə bilmə, sənə dünyanın ən gözəl nazü-nemətini yedizdirəcəm.

Qarğa qartalı mal peyinliyinə gətirir. Başlayır yaş peyini dimdiyi ilə iştahla götürür. Qarğa qartala deyir:

- Elə kənar durma, yaxın gəl bu nemətdən sən də ye, ləzzət al. Bu həm də dərmandı, cana xeyirdi.

Qartal deyir:

- Sənin mal peyini yeməyin bir yana qalsın, hələ üstəlik həkimlik də edirsən?

At və qatır

Bir məclisdə qatır atı, dəvəni və digər heyvanları basa-basa gəlib yuxarı başa keçir və elə şəstlə dayanır ki, gəl görəsən.

Heyvanlar arasında pıçhapıç düşür: bu hansı heyvandır ki, hamımızı ayaqlaya-ayaqlaya yuxarı başa keçdi, bəlkə şahımız şirlə qohumluğu var?

Bu anda onun nəslini, ata-anasını yaxşı tanıyan at düz onun yanında dayanır və deyir:

- Bu nə ədablıq, bu nə lovğalıqdır, niyə özünü dartırsan?

Qatır eyni əda ilə cavab verdi:

- Niyə lovğalanmayım, bu basalaqda mənim qabağıma çıxan, məndən qoçaq heyvan varmı? Varsa göstər.

At gülə-gülə:

-Qoçaqlığına qoçaqsan, sözüm yoxdur, ancaq filan dərədə yaşayan qotur eşşək atan olmasaydı, nalbənd nalını qızıldan vurardı-dedi.

Çay quşu və qurbağa

Çay quşu ilə qurbağa qonşu idi. Qurbağa gecə-gündüz quruldayıb çay quşunun baş-beynini tökür, lap onu bezdirirdi. Cana yığılan çay quşu günlərin birində qurbağaya yaxınlaşıb dedi:

- Qonşu, olmazmı mahnını dəyişib, başqa mahnı oxuyasan, mən də sənın mahnından zövq alıb feyziyyab olam?

Qurbağa onu çəpəki süzüb cavab verdi:

- Birinci bizim nəsil həmişə bu mahnını oxuyub. Mən adət-ənənəni poza bilmərəm. İkincisi, mən elə xanəndə, müğənni deyiləm ki, onun-bunun mahnısını oxuyub mahnını da, özümü də, bəstəkarı da çıxılmaz vəziyyətə salım.

Çay quşu qəzəblə dedi:

- Quruldamağın sənə nə xeyri var?

Qurbağa təmkinini pozmadan:

- Əvvəla, qurr eyləyəndə ağzıma su dolmur. Və nəhayət, digər canlılar mənim səsimi eşidib yaşadığım yerdə su olduğunu bilirlər. Sudan içib dincəlirlər. Quruldamağın məndən çox, digər canlılara xeyri var-dedi.

Qartal və qarğa

Qartalla qarğa möhkəm dost olmuşdular. Onlar hər yerə bir gedir, sevincli, qəmli anları bölüşür, bir sözlə, can deyib, can eşidirdilər.

Qartal hər gün qarğaya qırqovul, bildirçin əti yedizdirir, yağ içində böyrək kimi bəsləyirdi.

Bir gün qartal qarğaya zarafatla dedi:

- Ay Qarğa, xətrinə dəyməsin, boy məndə, buxun məndə, yaraşlıq məndə, igidlik məndə, vurub

tutmaq məndə. Amma nədəndir ki, mən 50 il yaşayıram, sən 300 il.

Qarğa dedi:

- Bunun sirri mənim yeməyimdədir.

Qartal heyrət içində soruşdu:

- O nə cür yeməkdir ki, ömrü uzadır?

Qarğa lovğa-lovğa dedi:

- Gedək, göstərim.

Qarğa Qartalı dərəyə endirib üfunət qoxusu verən bir at leşinin yanına gətirdi. Başladı leşdən ləzzətlə yeməyə. Qartal da leşdən bir tikə götürdü, ürəyi ağzına gəldi. Öyüyə-öyüyə qanad çalıb zirvəyə uçdu. Arxadan gələn qarğanın üstünə qışqırdı:

- Geri qayıt, bu gündən bizim dostluğumuz bitdi. Sənin kimi leş yeyib 300 il yaşamaqdansa, mənim kimi bildirçin, qırqovul döşü yeyib 50 il yaşamaq daha şərəflidir.

Sədnik Paşa Pirsultanlının (Paşayev Sədnik Xəlil oğlu) qısa tərcümeyi-hal

1. Filologiya elmləri doktoru, professor, şair.
2. 1988-ci ilin dekabr ayının 30-da “Əmək veteranı”, 1992-ci ilin may ayının 4-də “Əməkdar Mədəniyyət işçisi”, 2007-ci ilin yanvar ayında “Qabaqcıl Təhsil işçisi”, Türkiyə Cumhuriyyəti Kültür Bakanlığının “Təşəkkür belgesi”-ni almışdır.
3. 20 may 1929-cu il tarixdə Azərbaycan Respublikasının Daşkəsən rayonunun Qazaxyolçular (Pirsultan) kəndində anadan olub.
4. 1946-cı ildə “Daşkəsən” qəzetində “Zəfər bayramı” adlı ilk şeiri çap olunub.
5. Natamam orta təhsilini Qazaxyolçular kəndində, orta təhsilini Dəstəfur internat məktəbində alıb. 1950-ci ildə H.B.Zərdabi adına Kirovabad Dövlət Pedaqoji İnstitutunun (indiki Gəncə Dövlət Universitetinin) birinci kursuna qəbul olunub, 1954-

cü ildə Azərbaycan dili və ədəbiyyatı fakültəsini bitirib.

6. 2004-cü ildən AYB-nin üzvüdür.

7. 1955-ci ildən 1970-ci ilə qədər “Yeni Daşkəsən” (Daşkəsən), “Mübariz” (Goranboy) və “Yenilik” (Kəlbəcər) rayon qəzetlərində redaktor, “Kirovabad kommunisti” qəzetinin məsul katibi işləyib. 1970-ci ilin oktyabr ayında H.B.Zərdabi adına Kirovabad Dövlət Pedaqoji İnstitutuna müsabiqə yolu ilə müəllim qəbul olunub, baş müəllim, dosent vəzifələrində işləyib. Hal-hazırda Gəncə Dövlət Universitetinin professorudur.

8. 1993-cü ildə Ankarada keçirilən “İpək yolu uluslararası xalq ədəbiyyatı simpoziumu”nda və Nevşehirdə keçirilən “Hacı Veli Bektaş” törəmində məruzəçi kimi çıxış edib.

1955-ci ilin iyul ayından “Bilik” cəmiyyətinin, 1960-ci ilin iyun ayından Jurnalistlər Birliyinin, 1989-cu ilin aprel ayından Aşıqlar Birliyinin, 1998-ci ilin oktyabr ayından Azərbaycan Vətən

Müharibəsi Veteranlar Birliyinin (fəxri), 2003-cü ilin iyun ayından Yeni Azərbaycan Partiyasının, 2004-cü ilin aprel ayından Yazıçılar Birliyinin üzvüdür.

9. Almaniya Avropa Türk-İslam Birliyinin dəvəti ilə “Yunis İmrəyə sevgi ili” kutlamalarında məruzəçi kimi çıxış edib, Türkiyədə elmi konfraslarda və simpoziumlarda iştirak edib, İranda yaradıcılıq səfərində olub.

10. 2007-ci ildə “Azərbaycan Respublikasının Əməkdar müəllimi”, 2009-cu ildə “Tərəqqi” medalı ilə təltif olunub.

www.sednikpasapirsultanli.net

15. Kitablarının siyahısı

1. Лалә. Ашыг Бәсти. Эәнслик, Баки, 1969,
55 səh. 10.000 nüsxə
2. Йашайан әфсанәләр, Эәнслик, Баки, 1973,
78 səh. 4.000 nüsxə
3. Хәстә Гасым. Эәнслик, Баки, 1975, səh 64,
2.200 nüsxə

4. Йурдумузун эфсанэләри. Баки, 1976, 45 сәһ. 30.000 нүсхә
5. Низами вә фолклор. Билик, Баки, 1976, 65 сәһ. 2.500 нүсхә
6. Йанардаь эфсанэләри. Эәнслик, Баки, 1978, 160 сәһ. 20.000 нүсхә
7. Азәрбайсан халқ йарадысылыбынын инкişаfи Билик, Баки, 1981, 40 сәһ. 1000 нүсхә
8. Низами вә халқ эфсанэләри. Эәнслик, Баки, 1983, 128 сәһ. 4.000 нүсхә.
9. Байатылар (топлайанлар: В.Вәлийев, С.Пашайев). Йазысы, Баки, 1985, 200 сәһ. 40.000 нүсхә.
10. Азәрбаусан эфсанәләринин өзгәнilmәsi. Билик, Баки, 1985, 70 сәһ, 500 нүсхә.
11. Азәрбайсан халқ эфсанәләри, Йазычы, Баки, 1985, 285 сәһ, 50.000 нүсхә.
12. Азәрбайсан mifoloji мәтнләри, Елм, Баки, 1988, (топлайанлар Сәдник Пашайев, Мақбет

Әшмәдов, Ариф Рәшимов, Ариф Асалов), 180 сәһ, 25.000 нүсхә.

13. Азәрбайсан фолклору вә ашық йарадысылыбы (дәрс вәсәити), Азәрбайсан Дөвләт Университети Нәшрийаты, Баки, 1989, 88 сәһ, 500 нүсхә.

14. Azərbaycan xalq dastanlarının tədrisinə dair (metodik göstəriş), Bakı, 1989, 48 sәh, 500 нүсхә.

15. XIX әср Азәрбайсан ашық йарадысылыбы (дәрс вәсәити), Азәрбайсан ДПИ-нин нәшрийаты, Баки, 1990, 98 сәһ, 500 нүсхә.

16. Öz səsim (şeirlər), İdeya nəşriyyatı, Gəncə, 1990, 72 sәh, 500 нүсхә.

17. Азәрбайсан халқ сүйләмәләри, Йазысы, Баки, 1992, 211 сәһ, 10.000 нүсхә.

18. Пирсултан булабы (шеирләр), Елм, Баки, 1994, 110 сәһ, 1000 нүсхә.

19. Инсичичәуим (шеирләр), Эәнсә, 1996, 100 сәһ, 500 нүсхә

20. Карабан Усубун lətifələri, Gəncə, 1997, təkrar nəşr. 2000, 2001, 37 səh, 1000 nüsxə.

21. Xalqın söz mirvariləri, Azərənəşr, 1999, 110 səh, 500 nüsxə.

22. Илаци бир сәс (шеирләр), Эәнсә, 1999, 110 səh, 500 nüsxə.

23. Унну Аьсанын lətifələri, Екологiya нәş-riyyatı, Эәнсә, 1999, 60 səh, 500 nüsxə.

24. Aǵdabanlı şair Qurban, Эәнслик, Баки, 2000, 177 səh, 500 nüsxə.

25. Дабровол Qасымын lətifələri, «Əsgəroǵlu», Gəncə, 2001, 62 səh, 200 nüsxə.

26. Йәщйа бәй Дилгәмә el-oba mähəbbəti, Баки, Аэащ 2001, 105 səh, 600 nüsxə.

27. Ашық Бәсти “Вәнövşälər” “Əсээробылу”, Gəncə, 2001, 80 səh, 300 nüsxə

28. Неса vəznli şeir və mənzum atalar sözləri, Эәнсә, Аэащ, 2001, 110 səh, 200 nüsxə.

29. Неса vəznli tapmacaların inkişafi, Аǵah нәşriyyatı, Gəncə, 2001, 110 səh, 300 nüsxə.

30. Азәрбайсан эпосунун әфсанә қаунақлары, Азәрнәшр, Баки, 2002, 102 сәһ, 500 нүсхә.

31. Qaraxanlı Künә Dәmirin lәtifәләri, Gәncә, «Pirsultan», 2002, 51 сәһ, 200 нүсхә.

32. Qамышлы шаир Рцстәм, «Laçın qaya, çal yadıma düşәndә», Gәncә, «Pirsultan», 2002, 80 сәһ, 300 нүсхә

33. Yuxular олмасайды, «Pirsultan», 2002, 60 сәһ, 150 нүсхә.

34. Озан-Ашық сәнәтинин нәзәги мәсәләләри, Баки, Озан, 2002, 208 сәһ, 250 нүсхә.

35. Озан-Ашық йарадысылыбына dair арашдырмалар, Ы силд, Эәнсә, «Pirsultan», 2002, 203 сәһ, 150 нүсхә.

36. Озан-Ашық йарадысылыбына dair арашдырмалар, ЫЫ силд, Эәнсә, «Pirsultan», 2002, 230 сәһ, 100 нүсхә.

37. Бир ичим нәймә (шеирләр), Эәнсә, «Pirsultan», 2003, 70 сәһ, 100 нүсхә.

- 38.Щеса вэзли байаты вэ қошма мөцүзэлэри, Гəнцə, «Pirsultan», 2003, 80 сəһ, 100 нүсхə.
39. Эəнцəбасар лətifəlэри, Эəнцə, «Agah», 2005, 201 сəһ, 300 нүсхə.
40. Бир чичək дə Вэтəндир, Эəнцə, 2005, 127 сəһ, 200 нүсхə.
41. Əsatirlər, əfsanələr, rəvayətlər (S.P.Pirsultanlı və digər müəlliflər), “Şərq-Qərb”, 2005, 304 сəһ, 2500 нүсхə.
42. Мир Сəфэр Бəбыров йадашларда, «Pirsultan», Гəнцə, 2005, 80 сəһ, 100 нүсхə.
43. Елдəн-обадан ешитдиклəрим, Гəнцə, «Agah», 2005, 170 сəһ, 200 нүсхə.
44. Yıldızdağdan əsən külək, Гəнцə, 2006, 100 сəһ, 200 нүсхə.
45. Azərbaycan folkloruna dair tədqiqlər, Гəнцə, 2006, 402 сəһ, 200 нүсхə.
- 46.Publisistika və folklor, Гəнцə, 2007, 330 сəһ, 200 нүсхə.

47. Azərbaycan əfsanə və rəvayətlərinin ədəbi abidələrimizlə müqayisəli tədqiqi, Elm, 2007, 310 səh, 500 nüsxə.

48. Pirsultan Pınarı (Şeirlər), «Pirsultan», Gəncə, 2007, 666 səh, 100 nüsxə.

49. Azərbaycan efsane ve rivayetlerinin Edebi Yapıtlarımızda Karşılaştırmalı Açıklaması Bakü 2008, Bilim yayınevi, 310 sayfa, 500 adet

50. Saz nəfəsli şeirlərim, «Pirsultan», Gəncə, 2008, 121 səh, 200 nüsxə.

51. Aşıq Şəmşirin poetik aləminə səyahət, “Təknur”, Bakı, 2008, 295 səh, 500 nüsxə.

52. Azərbaycan türklərinin xalq əfsanələri, Azər-nəşr, Bakı, 2009, 427 səh, 200 nüsxə.

53. “Novruz-Qəndab” və digər məhəbbət dastan-larının müqayisəli tədqiqi, Azər-nəşr, Bakı, 2009 112 səh, 200 nüsxə.

54. “Aşıq Tifil Əsəd və Aşıq Ağbulaqlı Aqil”, “Pirsultan”, Gəncə, 2009 114 səh, 100 nüsxə.

55. “Qızıl beşik və Ana maral”, “Pirsultan”, Gəncə, 2010, 126 səh, 100 nüsxə.

56. “Lilpar bulağı”, “Pirsultan”, Gəncə, 2010, 120 səh, 100 nüsxə.

57. Altın Beşik ve Anne Geçik. Gence 2010, Pirsultan yayınevi, 130 sayfa, 100 adet

58. Azərbaycan aşıq yaradıcılığına dair araşdırmalar, “Azərnəşr”, Bakı, 2010, 260 səh, 200 nüsxə.

59. Azərbaycan folklorunda gülüş”, Gəncə Dövlət Universiteti nəşriyyatı, 2010, 130 səh. 200 nüsxə

60. “Azərbaycan yazarlar aləmində əfsanə inciləri”. Bakı, 2010, 360 səh. 200 nüsxə

61 “Azərbaycan aşıq poeziyasında və yazılı poeziyada təcnisin inkişaf tarixi”, Bakı. “Azərnəşr”, 2010, 156 səh, 200 nüsxə

62. Azərbaycan Türklerinin Halk Efsaneleri, Bakü, 2010, Azərnəşr yayınevi, 427 sayfa, 200 adet

63. “Xəstə Qasımın ədəbi irsinin tədqiqi”, Bakı, “Azərnəşr”, 2011, 250 səh. 200 nüsxə.

64. “XXI əsrdə Azərbaycan folklorundan incələmələr”. Gəncə Dövlət Universiteti nəşriyyatı, 2010, 130 səh. 200 nüsxə.

65. “Molla Nəsrəddin varislərinin lətifələri”,
Gəncə Dövlət Universiteti nəşriyyatı, 2011,
120 səh. 200 nüsxə.
66. Lilpar Çeşmesi (Türk dilində) Gence 2011,
Pirsultan yayınevi, 157 sayfa, 100 adet
67. “Poeziyamızda Sarı Aşığın bayatı zirvəsi”
Azərnəşr, 2011, 142 səh. 100 nüsxə
68. “Azərbaycan türklərinin xalq rəvayətləri”.
Azərnəşr. 2011. 630 səh. 100 nüsxə.
69. “Aşıq Nəbat”. Bakı, Azərnəşr. 2012.
70. “Azərbaycan ağız ədəbiyyatında təmsil”. Bakı,
Azərnəşr. 2012.

***Sədnik Paşa Pirsultanlıya həsr
olunmuş kitablar***

1. Ələsgər Əlioğlu. “Sədnik Paşanın yaradıcılıq yolu”. “Səda”, Bakı, 1996. 52 səh. 100 nüsxə
2. Elm və sənət adamları Sədnik Paşa Pirsultanlı haqqında. I hissə “Pirsultan”, Gəncə, 2003, 410 səh. 300 nüsxə
3. Seyfəddin Rzasoy. “Azərbaycan folklorşünaslıq tarixi və Sədnik Paşa Pirsultanlı”. “Nurlan”, Bakı, 2008. 212 səh. 500 nüsxə
4. Qasım Qırxqızlı. “Sədnik Paşa Pirsultanlının bəddii yaradıcılığı”. “Pirsultan”, Gəncə, 2010, 130 səh, 100 nüsxə
5. Şakir Albaliyev. “Sədnik Paşa Pirsultanlı poeziyasına bir baxış”. “Pirsultan”, Gəncə, 2011, 80 səh, 100 nüsxə

6. Köçəri Cəfərli. “Sədnik Paşa Pirsultanlının təqdimatında: Melodik musiqi çeşməsi və Aşıq Şəmşir”. Bakı, “Azərnəşr”, 2011, 126 səh, 200 nüsxə

7. Elm və sənət adamları Sədnik Paşa Pirsultanlı haqqında. II hissə Gəncə Dövlət Universiteti nəşriyyatı, 2011, 234 səh. 100 nüsxə

8. Abbas Səmədov. „Filologiya elmləri doktoru, professor Sədnik Paşa Pirsultanlının elmi-nəzəri ideyası”, Azərnəşr, 2012. 745 səh. 100 nüsxə.

M Ü N D Ə R İ C A T

<i>Ön söz</i>	03
<i>Elə yeməyin elə də xırıldamağı olur</i>	29
<i>Qarğa və bülbül</i>	30
<i>Bu ki tülkü imiş</i>	32
<i>Yavaş-yavaş döşə də çatasıyam</i>	33
<i>Böyüklərlə gəzirəm</i>	35
<i>İçini piy alıbmış</i>	36
<i>Bu da təzə bir fənddir</i>	37
<i>Yonca əhvalatı</i>	38
<i>Tülkü və canavar</i>	38
<i>Tülkü və tələ</i>	40

<i>Öluncə qəbir qazaram.....</i>	<i>41</i>
<i>Gürzə və tülkü.....</i>	<i>41</i>
<i>Xatası bizə dəyər.....</i>	<i>42</i>
<i>Dovşanların qərarı.....</i>	<i>43</i>
<i>Dəvə və tülkü.....</i>	<i>44</i>
<i>Pişik və balaları.....</i>	<i>44</i>
<i>Şir və qarğa.....</i>	<i>45</i>
<i>Sərçə indi ən böyük padşahdır.....</i>	<i>45</i>
<i>Şir və tülkü.....</i>	<i>46</i>
<i>Tülkü və çaqqal.....</i>	<i>49</i>
<i>Kəsib sanayırlar.....</i>	<i>50</i>
<i>Mən carçıyam.....</i>	<i>51</i>
<i>Pişikdən də balaca oldum.....</i>	<i>53</i>
<i>Torağayın intiqamı.....</i>	<i>55</i>
<i>Sənin qarının nəyini yemişəm.....</i>	<i>56</i>
<i>Onunku böyük allahdan üzülüb.....</i>	<i>57</i>
<i>Mənə dəymədi.....</i>	<i>57</i>
<i>Leylak, tülkü və anqu.....</i>	<i>58</i>
<i>Qızılquş və gürzə.....</i>	<i>62</i>
<i>Andın iki başı olur.....</i>	<i>63</i>
<i>Siçanla qurbağanın dostluğu.....</i>	<i>65</i>

<i>Dost dostu tən gərək.....</i>	66
<i>Fil və sərçə.....</i>	67
<i>Ölürəmsə hinin qabağında ölərəm.....</i>	68
<i>Kömbə.....</i>	68
<i>Dəvə, tülkü və keçi.....</i>	69
<i>Çöl xoruzu və tülkü.....</i>	70
<i>Şuxluq edirdim.....</i>	70
<i>Dovşanla kirpinin söhbəti.....</i>	71
<i>Canavar və qaz.....</i>	71
<i>Eşşəyin qurd dayısı.....</i>	72
<i>Eşşək və kəndxuda.....</i>	73
<i>Bağlayan tülkü, çaqqal, açanı isə kəsəyən ola.....</i>	74
<i>Şah və dəvəquşu.....</i>	75
<i>Quşlara ad qoyulanda ordaydın.....</i>	76
<i>Qoyunu qurda göstərmək kifayətdir.....</i>	76
<i>Qartal və qarğa.....</i>	77
<i>At və qatır.....</i>	78
<i>Çay quşu və qurbağa.....</i>	78
<i>Qartal və qarğa.....</i>	79
<i>Sədnik Paşa Pirsultanlının (Paşayev Sədnik Xəlil oğlu) qısa tərcümeyi-halı.....</i>	81

<i>Sədnik Paşa Pirsultanlının kitabları- nın siyahısı.....</i>	<i>83</i>
<i>Sədnik Paşa Pirsultanlıya həsr olun- muş kitablar.....</i>	<i>92</i>

Toplayanı və tərtib edəni:

Sədnik Paşa Pirsultanlı
Filologiya elmləri doktoru, professor

AZƏRBAYCAN

AĞIZ ƏDƏBİYYATINDA

TƏMSİLLƏR

Korrektor: Nəzakət Arifqızı

Operator və dizayner: İlhamə Novruzova

Yığılmağa verilmişdir: 15.05.2012.

Çapa imzalanmışdır: 20.06.2012.

Qiyməti müqavilə yolu ilə

Tiraj: 100